

16. Yüzyıl Osmanlı Şeyhülislâmlarından Kemalpaşazâde'ye Dair İlmî-Akademik Literatür ve Değerlendirmesi

Furkan Ramazan ÖĞE*

Atıf/Cite as: Öge, Furkan Ramazan. "16. Yüzyıl Osmanlı Şeyhülislâmlarından Kemalpaşazâde'ye Dair İlmî-Akademik Literatür ve Değerlendirmesi". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (2021), 321-354.

Öz: İslam düşünce geleneğinin Osmanlı dönemi temsilcilerinden Kemalpaşazâde, 15 ve 16. yüzyıllarda yaşamış önemli bir Osmanlı âlimidir. Ona değer katan etkenlerin sayısı çok olsa da en belirgin olanları onun; çok yönlü ilmi kişiliği, sayısı yüzü aşkın eser kaleme alması ve döneminin şeyhülislâmlarından biri olmasıdır. Kemalpaşazâde'nin sahip olduğu değerlerin çokluğu onu, çalışılması ve anlaşılması gereken bir âlim haline getirmiştir. Bu meyanda modern araştırmacılar tarafından Kemalpaşazâde'ye dair çok sayıda eser kaleme alınmıştır. Kemalpaşazâde üzerine yapılan çalışmaların çokluğu da bibliyografik bir çalışmayı gerekli kılmıştır. Zira bir müddet sonra eserlerin tespiti zorlaşmış ve tekrara düşen yayınlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Oluşan bu ihtiyacı karşılamak adına Halis Demir ve Kemal Çatılı tarafından "İbn Kemal Üzerine Yapılan İlmî Çalışmalar" başlıklı bir makale yayımlanmıştır. Alandaki boşluğu doldurup araştırmacılara hizmet etse de makaledeki eksikler bu çalışmanın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Söz gelimi Demir ve Çatılı'nın makalesinde tespit edilen çalışma sayısı 198 iken bu makalede tespit edilen sayı -bulunanlara ilaveten- 288'dir. Neticesinde ise Kemalpaşazâde'ye dair tamamlanan toplam araştırma sayısı 486 olmaktadır. Bu kadar çok çalışılan bir isim üzerinde araştırma yapmadan önce yapılmış olanları bilmek ise bir gereklilik arz etmektedir. Bu minvalde makalenin amacı, Kemalpaşazâde'ye ilişkin tamamlanmış çalışmaları tespit edip alanda araştırma yapacakları literatürden haberdar ederek araştırmacılar için bir rehber niteliği taşımak ve nihayetinde ortaya çıkan literatüre dair değerlendirme yapmaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam Mezhepleri Tarihi, Osmanlı, Kemalpaşazâde, İbn Kemâl, Literatür, Bibliyografya.

* Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye, furkanoge@sakarya.edu.tr,
ORCID: www.orcid.org/0000-0002-1236-6072

Scientific-Academic Literature and Evaluation of Kemalpaşazâde a 16th Century Ottoman Shaykh al-Islâm

Abstract: Kamâlpashazâde, one of the representatives of the tradition of Islamic thought in the Ottoman period, is an important Ottoman scholar who lived in the 15th and 16th centuries. Many factors add value to him. The most obvious ones are that he was one of the Shaikh al-Islâm of his time and a versatile scholar, and wrote more than a hundred works. Since Kamâlpashazâde has many values, he has become a scholar that needs to be studied and understood. At this point, many works on Kamâlpashazâde have been written by modern researchers. The abundance of studies on Kamâlpashazâde also necessitated a bibliographic analysis. Because after a while, it became difficult to identify the works, and repetitive publications began to appear. To meet this need, an article titled "Scientific Studies on Ibn Kamâl" was published by Halis Demir and Kemal Çatılı. Although it fills a gap in the field, the deficiencies in the article have led to the emergence of this study. For example, while the number of studies identified in Demir and Çatılı's paper is 198; the number specified in this article is 288 -in addition to 198-. As a result, the total number of completed studies on Kamâlpashazâde is 486. It is necessary to know what was produced before researching a scholar that has been studied so much. In this context, the article aims to identify the completed studies on Kamâlpashazâde, inform researchers who will research in the field about the literature, act as a guide for researchers, and evaluate the current literature.

Keywords: History of Islamic Sects, Ottoman, Kamâlpashazâde, Ibn Kamâl, Literature, Bibliography.

الأدب العلمي و تقييمه عن كمال باشا زاده الذي أحد شيوخ الإسلام العثمانية في القرن السادس عشر
ملخص: كمال باشا زاده هو أحد ممثلي تقاليد الفكر الإسلامي في العهد العثماني. وهو عالم عثماني مهم قد عاش في القرنين الخامس عشر والسادس عشر. هناك العديد من العوامل الذي رفع من شأنه. فأبرزها شخصيته العلمية المتلونة، حيث ألف أكثر من مائة كتاب ورسالة، وكونه من أحد شيوخ الإسلام في عصره. فبسبب خصائصه العديدة أصبح كمال باشا زاده عالمًا يُحتاج إلى دراسته وفهمه. وفي هذا الصدد، قام الباحثون المحدثون بتأليف العديد من المؤلفات عن كمال باشا زاده. فكثر عدد الدراسات حول استلزام دراسة ببليوغرافية عنه. لأنه بعد فترة أصبح من الصعب تحديد الدراسات وبدأت المنشورات المتكررة بالظهور. ولاستجابة هذه الحاجة، تم نشر مقال بعنوان "الدراسات العلمية عن ابن كمال" من قبل خالص دمير وكمال جاطيلي. على الرغم من أنه يسد الثغرة في المجال ويخدم الباحثين، إلا ما ينقصه المقال أدى إلى كتابة هذه الدراسة. على سبيل المثال: عدد الدراسات في مقال دمير وجاتيلي هو 198 دراسة، بينما عدد الدراسات في هذا المقال – إضافة إلى الدراسات الموجودة في مقالهما- هو 288 دراسة. فبهذا وصل إجمالي عدد الدراسات المكتملة عن كمال باشا زاده إلى 486 دراسة. ولأنه وقبل إجراء بحث عن شخص تمت دراسته كثيرًا يستوجب معرفة الدراسات السابقة حوله. ومن هذا المنطلق، إن الهدف من هذا المقال هو تحديد الدراسات المكتملة عن كمال باشا زاده. وبالتالي فإن المقال سيساعد الباحثين في الأدب الذي يبحثون عنه. وسيكون دليلًا لهم. إضافة إلى هذه الأهداف سيتم البحث تقييم هذا الأدب العلمي الذي توصل إليه البحث.

الكلمات المفتاحية: تاريخ مذاهب الإسلامية، العثمانية، كمال باشا زاده، ابن كمال، الأدب، الببليوغرافيا.

GİRİŞ

Velût bir âlim olma özelliğiyle dikkat çeken Kemalpaşazâde, 15 ve 16. yüzyıl Osmanlı'sında yaşamış önemli bir şahsiyettir. Çok yönlü bir âlim olan Kemalpaşazâde, tefsirden hadise, fıkihtan kelâma, felsefeden edebiyata, belâgatten

tarihe farklı alanlarda pek çok eser kaleme almıştır. Telif ettiği eserlerin günümüze kadar gelmiş olması ise bizim için bir önemli bir zenginliktir. Modern araştırmacılar bu zenginliğin kıymetini bilmiş ve onu gün yüzüne çıkarmak için büyük çaba sarf etmişlerdir. Makalenin amacı da sarf edilen bu çabayı gözler önüne sermek suretiyle yapılacak yeni çalışmalara katkı sunmaktır.

Kemalpaşazâde'nin yazdığı eserlerin toplam sayısı hakkında farklı görüşler dile getirilmiştir. Bu görüşler arasında en çok tercih edilenler Nihal Atsız¹, Yekta Saraç² ve Şamil Öçal³'a aittir. Ancak Kemalpaşazâde'nin eserlerinin listesini verenler bu üç isimle sınırlı değildir. Geçmiş dönemde birçok isim Kemalpaşazâde'nin eserlerinin listesini çıkarmaya yönelik çalışma yapmıştır. Bunlar arasında günümüze yakın en sistemli çalışmalardan biri Muammer Sarıkaya'ya aittir. O, var olan listeleri de göz önüne alarak eserleri dillerine ve alanlarına göre sıralamıştır.⁴ Bununla birlikte Musa Alak tarafından hazırlanan, Kemalpaşazâde'nin basılmış veya üzerinde çalışma yapılmış eserlerini içeren liste de dikkat çekicidir. Alak da bu minvalde 126 eser zikretmiştir.⁵ Kemalpaşazâde'nin eserlerine dair bir başka önemli çalışma ise hiç şüphesiz *Mecmû'u resâili'l-'allâme İbn Kemâl Bâşâ* başlıklı eserdir.⁶ Çalışma, Kemalpaşazâde'nin eserlerinin toplu bir şekilde tahkikini konu edinmektedir. 8 ciltten oluşan eserde 114 risalenin tahkiki yapılmıştır. Bu itibarla eser, Kemalpaşazâde'ye dair yapılan çalışmalar arasında -özellikle ilahiyat disiplinleri söz konusu olduğunda- önemli bir yer tutmaktadır.

Kemalpaşazâde Türkçe, Arapça ve Farsça gibi dillerde, farklı bilim dallarında ve muhtelif konular üzerinde pek çok eser telif etmiştir. Onun bu zengin ilmî kişiliğinin yanında şeyhülislâm sıfatını taşıması kendisine gösterilen ilgiyi daha da artırmıştır. Neticede ise yüzü aşkın kıymetli eseriyle çalışılmayı ve anlaşılmayı bekleyen önemli bir Osmanlı âlimi portresi ortaya çıkmıştır.

¹ Nihal Atsız Kemalpaşazâde'ye 209 eser nispet etmiştir. bk. Nihal Atsız, "Kemalpaşa-Oğlu'nun Eserleri", *Şarkiyat Mecmuası* 6 (1966), 71-112; Nihal Atsız, "Kemalpaşa-Oğlu'nun Eserleri". *Şarkiyat Mecmuası* 7 (1972), 83-135.

² M. Yekta Saraç, Kemalpaşazâde'nin toplamda 221 eseri olduğunu tespit etmiştir. bk. M. Yekta Saraç, *Şeyhülislam Kemal Paşazâde: Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Bazı Şiirleri* (İstanbul: Risale Yayınları, 1995), 55-73.

³ Şamil Öçal ise Kemalpaşazâde'nin toplamda 226 eseri olduğunu söylemiştir. bk. Şamil Öçal, *Kemal Paşazâde'nin Felsefi ve Kelâmî Görüşleri* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1998), 9-26.

⁴ Muammer Sarıkaya, aidiyeti şüpheli olanlarla birlikte Kemalpaşazâde'ye ait toplam 417 eser zikretmiştir. bk. Muammer Sarıkaya, *Kemal Paşa-zâde'nin Yabancı Kelimelerin Arapçalaştırılması ve Dil Hataları Konusunda İzlediği Yöntem* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004), 328-354.

⁵ Musa Alak, *Kemalpaşazâde'nin Şerhu Tağyiri'l-Miftâh Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009), 156-181.

⁶ Ahmed Şemseddin Kemalpaşazâde, *Mecmû'u resâili'l-'allâme İbn Kemâl Bâşâ*, thk. Hamza el-Bekrî vd. (İstanbul: Dârü'l-Lübâb, 2018).

Kemalpaşazâde üzerine yapılan çalışmaların çokluğu, bibliyografik bir çalışma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Çünkü bir noktadan sonra yapılan çalışmaların tespiti zorlaşmış ve tekrara düşen eserler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu minvalde Halis Demir ve Kemal Çatılı tarafından “İbn Kemal Üzerine Yapılan İlmî Çalışmalar” başlıklı bir makale yayımlanmıştır.⁷ Mezkûr makale, alandaki büyük boşluğu doldurup araştırmacılara yol göstermiş olmakla birlikte ondaki bazı eksikler, bu çalışmanın yapılmasını gerekli kılmıştır.

Araştırmanın amacı Kemalpaşazâde'ye dair yapılan çalışmaların tam bir listesini vererek literatürü değerlendirmek ve alanda çalışma yapacak araştırmacıları bu literatürden haberdar etmektir. Zira bahsedildiği üzere Kemalpaşazâde çok eser veren bir müellif olduğu kadar çok çalışılan da bir isimdir. Söz gelimi, tespit edildiği kadarıyla bugün için⁸ Kemalpaşazâde üzerine yapılan toplam çalışma sayısı 486'dır. Bu denli çok çalışılmış bir isme dair araştırma yapmadan mevcut çalışmalarını bilmek bir gereklilik arz etmektedir. Makale, araştırmacıya bu bilgiyi vererek onun hem okuma-araştırma aşamasında gerekli kaynaklara ulaşmasını sağlayacak hem de ona hangi çalışmaların yapıldığını gösterecektir. Nitekim literatürü tam bir şekilde görmenin sağladığı katkının yanında araştırmacıları tekrara düşmekten korumak da makalenin hedeflerinden biridir. Çünkü literatür incelendiğinde, mevcut yayınlardan habersiz olarak yapılmış benzer araştırmalar görülmektedir. Bununla beraber Kemalpaşazâde, yalnızca geçmişte çalışılan değil, bilakis hala da çalışılmakta olan bir isimdir. Halihazırda İSAM veritabanındaki bilgilere göre Kemalpaşazâde üzerine iki doktora beş de yüksek lisans çalışması yürütülmektedir. Ayrıca önümüzdeki yıl Ankara'da 13-15 Mayıs 2022 tarihlerinde “Uluslararası Kemalpaşazâde (İbn Kemal) Sempozyumu” gerçekleştirilecektir.

Makalede Kemalpaşazâde'ye dair yapılan çalışmalar belirli başlıklar altında listelenmiştir. Var olan literatürün tespiti ise pek çok veritabanının titizlikle taranmasıyla gerçekleştirilmiştir. Bu veritabanlarından meşhur birkaçı şunlardır: JSTOR, EBSCO tarafından sağlanan veritabanları, Open Dissertations, ProQuest, Sobiad, Scopus, SpringerLink, Web of Science, TR Dizin, İSAM veritabanları, DergiPark, Google Scholar, Dar Almandumah, Hathi Trust, YÖK Ulusal Tez Merkezi vb. Buna ilaveten yazılan kitapların, yürütülen tezlerin ve yapılan makalelerin kaynakça kısımları da taranarak literatür son haline getirilmiştir. Çalışma hazırlanırken dikkat edilen hususlardan biri de hata payını asgariye düşürebilmek için yapılan çalışmalara ilk eden ulaşmak olmuştur.

⁷ Halis Demir – Kemal Çatılı, “İbn Kemal Üzerine Yapılan İlmî Çalışmalar”, *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (2019), 151-178.

⁸ 2021 Eylül'ü itibarıyla.

Çalışmanın Halis Demir ve Kemal Çatılı tarafından telif edilen literatür makalesiyle olan ilişkisi ise şöyledir: Öncelikle bizim çalışmamızda diğer makalede bulunan çalışmalara yer verilmemiştir. Makalenin hacmini faydasız artıracığından dolayı bu tutumdan kaçınılmıştır. O nedenle araştırmacılardan literatürün tümüne ulaşmak için iki makaleyi birlikte ele alması beklenmektedir. Bu itibarla çalışma, akademik bir zeyl olarak da düşünülebilir. İlaveten, diğer makalede tespit edilen bazı küçük hatalara zikre değer olmadıkları için çalışma içerisinde işaret edilmemiştir. İki çalışma arasındaki detaylara dair şunlar söylenebilir; Demir ve Çatılı'nın makalesinde bulunan bir kitap, farklı bir yayınevinden tekrar basıldıysa o eser çalışmaya dahil edilmiştir. Benzer bir örnek olarak; Ahmet Uğur, Kemalpaşazâde'nin *Tevârîhi Âl-i Osman*'ının 8. cildini dört kısım halinde belirli aralıklarla makale şeklinde *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*'nde yayımlamıştır. En son yayınından on yıl sonra da bu çalışma Türk Tarih Kurumu'nda kitap olarak basılmıştır. Demir ve Çatılı, makalelerinde yalnızca kitabı zikrederken bu çalışmada -hem kitabın arka planını oluşturmaları hem de yayımlanmış olmaları gerekçesiyle- makalelere de yer verilmiştir. Başka bir örnek olarak bir yazar aynı makaleyi farklı dergilerde yayımladıysa ve Demir'le Çatılı'nın makalesinde bunlardan yalnızca biri bulunuyorsa -yine yayımlanmış olması hasebiyle- yazarın diğer makalesi de listeye alınmıştır. Burada amaç, literatürü eksiksiz bir şekilde ortaya koymaktır. Ancak hemen belirtilmelidir ki yukarıda sözü edilen durumlar istisna teşkil etmektedir.

İki çalışma arasındaki sayısal değerler söz konusu olduğunda; Demir ve Çatılı'nın makalesinde yer alan eser sayısı 198 iken bu makaledeki sayı 288'dir. Ancak fazlalığın bir kısmının Demir ile Çatılı'dan sonra yayımlanan çalışmalardan kaynaklandığı da ifade edilmelidir. Söz gelimi 2021 yılında 14, 2020 yılında 16 çalışma yapılmıştır. Bununla birlikte her ne kadar makale, 2019 yılının Haziran'ında yayımlanmış olsa da bu yıldaki çalışmalar da makale sonrası çalışmalar olarak değerlendirilebilir ki bunların sayısı da 27'dir. Buna göre araştırmada eksik 231 çalışmanın tespit edildiği söylenebilir.

Oluşturulan literatür öncelikle dillerine göre ayrılıp Türkçe, Arapça ve diğer yabancı diller şeklinde üç başlık altına yerleştirilmiştir. Nihai olarak makaledeki çalışmaların, yıllarına göre alfabetik sırayla listelendiği söylendikten sonra literatüre geçilebilir.

1. Türkçe Çalışmalar

Türkçe çalışmalar başlığında ilk sırada belirli bir konuya hasredilmiş ve uzun yıllar çalışılmış olması sebebiyle doktora tezleri yer almıştır. Ardından tez kategorisinden devam etmek amacıyla yüksek lisans tezlerine yer verilmiştir. Yüksek lisans tezlerini, telif edilmiş kitap çalışmaları takip etmiş, kitapları takiben de makaleler listelenmiştir. Kitap bölümleri sayıca az bir yekûn tuttuğu için makale

olarak mütalaa edilmiştir. Makale sonrasında, basılan tebliğ metinlerine ve ardından neşir ve tahkik çalışmalarına yer verilmiştir. Ancak bu kısımda eserlerin matbu olması temel kriter olmuştur. Zira pek çok yüksek lisans, doktora ve makale çalışması da tahkik hüviyetini taşımaktadır. Başlık altındaki son kısım ise ansiklopedi maddelerine ayrılmıştır.

1.1. Doktora Tezleri

Severcan, Şerafettin. *Kemal Paşa-zâde Tevarih-i Âl-i Osman: 10. Defter*. Erciyes: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1991.

Çiçekler, Mustafa. *Kemal Paşa-zâde ve Nigâristân'ı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1994.

Ege, Ramazan. *İbn Kemâl'in Esrârü'n-Nahvi ve Dönemindeki Arap Dili Filolojik Çalışmalarına Kısa Bir Bakış*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002.

Sarıkaya, Muammer. *Kemal Paşa-zâde'nin Yabancı Kelimelerin Arapçalaştırılması ve Dil Hataları Konusunda İzlediği Yöntem*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004.

Kaçar, Mücahit. *İbn Kemâl Dîvânü'nün İncelenmesi: (Nazım Bilgisi – Belâgat – Üslûp ve Dil Özellikleri – Muhtevâ)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.

1.2. Yüksek Lisans Tezleri

Konur, Himmet. *Kemal Paşa-Zade'nin Kaside-i Hamriye Şerhi (Edisyon, Kritik ve Tahlil)*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1992.

Yılmaz, Abdulkadir. *Kemâl Paşa-zâde ve Sarfı: Metin ve İnceleme*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1992.

Günaydın, Yusuf Turan. *İbn-i Kemal, Edebi Kişiliği ve Kaside-i Bürde Tercümesi (Tenkitli Metin)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995.

Polat, Mahmut. *Kemal Paşazâde'nin el-Kasîdetü'l-Hamriyyesi'nin Edisyon Kritiği*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995.

Çelik, Gülderen. *İbn-i Kemâl Divânı'nda İnsan Unsuru*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.

Yıldırım, Muhammed Atif. *Birgivi'nin Şeyhayn (Burhânüşşerîa ve Sadriüşşerîa) Savunması (Risâle fi reddi'l-İslâh ve'l-îzâh)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Cesur, Ahmet. *Kemalpaşazâde'nin Risâle fi Tekaddümi'l-İlleti't-Tâmme 'Ale'l-Ma'lûl Adlı Eserinin Tahkik, Tercüme ve Değerlendirmesi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.

Özdemir, Sümeyye. *Zürrî Vakıflarda Kullanılan "Çocukların Çocukları" Lafzının Vâkıfın Kızının Çocuklarını Kapsaması (Hatipzâde, Kemalpaşazâde ve İbn Nüceym'in Risaleleri Bağlamında)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.

Yıldız, Yasemin. *Kemâlpaşazâde'nin "Ziyâdetü'l-Vücûd 'Ale'l-Mâhiyye" Adlı Risâlesinin Tahkik ve Değerlendirilmesi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.

Halıcı, Mete. *Türk Edebiyatındaki Yusuf u Züleyha Mesnevilerinde Anlatılan Konuların Kaynakları*. Nevşehir: Nevşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Aktaş, Mehmet. *Kemalpaşazâde'nin Zihnî Varlık Risâlesi: Tahkîk ve Değerlendirme*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

Topcu, Mustafa. *Kemalpaşazâde'nin Safvetü'l-Menkûlât fi şerhi Şurûti's-Salât İsimli Eserinin Edisyon Kritiği ve Değerlendirilmesi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Uzunyol, Muhammed. *Kemâl Paşazâde'de (873/1469-940/1534) Tasavvuf ve Risâletü'l-Münîre İsimli Eseri Bağlamında İlim ve İrşâd*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

İlbaylı, Şeyma. *Osmanlı Devleti XVI. Yüzyıl Kelamcıları – İbn Kemâl, Taşköprülüzâde ve Birgivi Örneği-*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Yılmaz, Hakan. *İbn Kemâl (Kemâl Paşa-Zâde): Târîh-i İbn Kemâl / VI. Defter (İnceleme – Transkripsiyon – Tıpkıbasım)*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Yılmaz, Halil İbrahim. *Kemâlpaşazâde'nin Esrâru'n-Nahvi ile Birgivi'nin İzhâru'l-Esrâr'ının Mukâyesesi*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Bahçeci, Rabia Hacer. *İbn Kemal Tefsirinin el-Keşşâf Geleneğindeki Yeri: Dil ve Belâgat İlimleri Çerçevesinde Mukayeseli Bir İnceleme*. İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Çıtır, Mücahit. *İbn Kemal ve Rafıza'ya Bakışı*. Yozgat: Yozgat Bozok Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Kara, Yusuf. *İbn Kemal Paşa'nın el-İslah Adlı Eserinde el-Vikâye'ye Yönelttiği Eleştirilerin Değerlendirilmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Memük, Yusuf. *Taşköprüzâde'nin Kemalpaşazâde'ye Yönelttiği Eleştiriler: Hâşiye 'Alâ Şerhi'l-Keşşâf li'l-Cürçânî Bağlamında*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Mergen, Faruk. *İbn Kemal Paşa'nın "Risâle li Hakkî'z-Zenâdika" Adlı Eseri Bağlamında Râfıza ve Zındıklara İlişkin Görüşleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Öztürk, İsa. *Kemalpaşazâde'nin Sadruşşerîa'ya Yönelttiği Eleştirilerin Tespit ve Tahlili (el-Îzâh ve şerhu'l-Vikâye Bağlamında)*. Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Yolcu, Ahmet Faruk. *İmkân Risaleleri Bağlamında Kemalpaşazâde'nin İmkân Anlayışı*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Gün, Rabia. *Kemalpaşazâde'nin Şerhu Risâleti İsbâti'l-Vâcib Adlı Eserinin Tahkik ve İncelemesi*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Saraç, Ahmet Selman. *Şeyhülislam Kemal Paşazâde'nin "Şerhu Tağyîri't-Tenkîh" İsimli Eserinin "et-Taksîmü's-Sânû"ye Kadar Olan Kısmının Tahkiki*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Saygan, Çağlar. *Kemâlpâşâzâde'nin Tevârîh-i Âl-i Osmân Adlı Eserinin VI. Defterinin Transkripsiyonu*. Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Tan, Taha Yasin. *Hanefî Furû Literatüründe Uyuşturucu Maddelerin Hükmü: İbn Kemal ve Ebussuud'un Afyon, Benc ve Haşîş Hakkındaki İhtilafları Örneğinde Bir İnceleme*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

1.3. Kitaplar

Kılıçlı, Mustafa. *Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesinde Kemal Paşa-Zâde'nin Eserlerine Ait Yazmalar*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Ofset Tesisleri, 1992.

Saraç, M. Ali Yekta. *Şeyhülislâm Kemalpaşazâde*. İstanbul: Şule Yayınları, 1999.

Alper, Ömer Mahir. *Varlık ve İnsan: Kemalpaşazâde Bağlamında Bir Tasavvurun Yeniden İnşası*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2010.

İnanır, Ahmet. *Şeyhülislâm İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı'da Hukukî Hayat: Mes'eleler ve Çözümleri (Fetâvâ-yı İbn Kemal)*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2011.

Kemalpaşazade, İbn Kemal Ahmed Şemseddin. *Aydınlatıcı Risale: Bir Dönem Osmanlıya Yön Veren Alim*. çev. Nevzat Bakır. İstanbul: Milsan Basın, 2013.

Öçal, Şamil. *Kışladan Medreseye: Osmanlı Bilgini Kemalpaşazâde'nin Düşünce Dünyası*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2013.

Aydın, Mehmet. *İbn Kemal Paşa ve Taşköprülüzâde'de Zihni Varlık*. Ankara: İlahiyât Yayınları, 2016.

Biçer, Ramazan. *Kemalpaşazâde*. İstanbul: İlke Yayıncılık, 2016.

Derin, Necmi. *Kemal Paşazade ve Taşköprizade Risaleleri Bağlamında İslam Düşüncesinde Zihni Varlık Problemi*. Ankara: İlahiyât Yayınları, 2016.

Ege, Ramazan. *İbn Kemâl'in Def'u mâ yete'allak bi'z-zamâir mine'l-evhâm Adlı Risâlesi (Arap Dilinde Zamir): Tahkik, Talik ve Tercüme*. Kayseri: Tiydem Yayıncılık, 2017.

Atsız, Hüseyin Nihal. *İstanbul Kütüphanelerine Göre Dört Bibliyografya*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018.

Dalkıran, Sayın. *İbn-i Kemâl'e Göre Ehl-i Sünnet Düşüncesi*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2018.

Işık, Harun. *İnsanların ve Cinlerin Müftüsü İbn Kemal*. İstanbul: Erdem Yayınları, 2018.

Muradoğlu, Hızır Ali. *Şeyhülislâm Kemâl Paşazâde: Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Risâle fi Beyân Ahvâl ez-Zamâir*. İstanbul: Kökler Kitabevi, 2019.

Bayraktutar, Muammer. *İbn Kemâl'in Hadis Şerhi Risâleleri*. Ankara: İlahiyât Yayınları, 2020.

Koca, Ferhat. *Kemalpaşazâde'ye Göre İnsanın Varlık Yapısı İnsanî Şahsiyet*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2020.

1.4. Makaleler

Pertev, Ethem. "Medh-i Sa'y ve Zemm-i Betâlet Hakkında Meşâhîr-i Ulemâ-yı İslâmiyeden Kemal Paşazâde'nin Arabî Risâlesi Tercemesi". *Mecmua-i Fünun* 32 (1281/1865), 281-289.

Turan, Şerafettin. "İbn-i Kemâl'in Kanûnî Süleyman'a Bir Mektubu". *Tarih Vesikaları Yeni Seri* 2/17 (1958), 221-223.

Altınay, Ahmed Refik. "Osmanlı Şeyhülislâmlarının Terâcim-i Ahvâli: İbn-i Kemal Ahmed Şemsüddin Efendi". *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi* 3/5 (1964), 154.

Refik, Ahmed. "Osmanlı Şeyhülislâmlarının Terâcim-i Ahvâli: İbn-i Kemal Ahmed Şemsü'd-din Efendi". *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi* 4/1-2 (1965), 92.

Tekindağ, M. C. Şehabeddin. "Yeni Kaynak ve Vesîkaların Işığında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* 17/22 (1967), 49-78.

Levend, Ağâh Sırrı. "Kemal Paşa-zade'nin Yusuf u Züleyha'sı". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten* 17 (1969), 251-281.

Atsız, Nihal. "Kemalpaşa-Oğlu'nun Eserleri". *Şarkiyat Mecmuası* 7 (1972), 83-135.

Küçükibrahimoğlu, Osman Nuri. "İbn Kemal Paşa". *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi* 11/2 (1972), 115-118.

Kılıçer, M. Esad. "Kemâlpaşazade'nin Âile Hukuku ile İlgili Bazı Fetvaları". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (1973), 83-95.

Ayverdi, Ekrem Hakkı. "Müftüyyü's-Sakaleyn". *Kubbealtı Akademi Mecmuası* 4/3 (1975), 24-31.

Kemalpaşazade, İbn Kemal Ahmed Şemseddin. "Risâle-i Münire (İslam Güneşi)". *Vesîletü'n-Necât: Seâdet Yolu*. haz. A. Faruk Meyan – Abdürreşid Avanoğlu. 10-80. İstanbul: Berekat Yayınları, 2. Basım, 1977.

Uğur, Ahmet. "Dresden'de Kemal Paşa-Zade'ye Atfedilen Yazma Eserler". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (1977), 314-343.

Uğur, Ahmet. "Kemal Paşa-Zade'nin VIII. Defteri (Kısım 2)". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27 (1985), 265-280.

Uğur, Ahmet. "Kemal Paşa-Zade'nin VIII. Defteri". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (1986), 269-289.

Uğur, Ahmet. "Kemal Paşa-Zade'nin VIII. Defteri (3)". *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (1986), 89-110.

Uğur, Ahmet. "Kemal Paşa-Zade'nin VIII. Defteri (Devamı)". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29 (1987), 223-240.

Uğur, Ahmet. "Kemal Paşa-Zade ve Şah İsmail (Safavîler)". *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (1987), 13-28.

Uğur, Ahmet. "Kemal Paşa-Zade ve Yavuz Sultan Selim". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1 (1987), 1-14.

Ocak, Ahmet Yaşar. "İbn Kemal'in Yaşadığı XV ve XVI. Asırlar Türkiye'sinde İlim ve Fikir Hayatı". *Din Öğretimi Dergisi* 32 (1992), 65-71.

Özcan, Bekir. "İnsana Verdiği Önem Yönünden İbn Kemal'in Nigârîstân'ı". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (1992), 243-256.

Dalkıran, Sayın. "İbn-i Kemal'in Tılsımât Risâlesi". *Türk Dünyası Araştırmaları* 104 (1996), 195-208.

Dalkıran, Sayın. "İrşâdü'l-Mütehayyirîn". *Türk Dünyası Araştırmaları* 109 (1997), 111-122.

Develi, Hayati. "Kemalpaşazade ve Ebüssüûd'un Galatât Defterleri". *İlmi Araştırmalar* 4 (1997), 99-125.

Saraç, M. A. Yekta – Çiçekler, Mustafa. "Kemalpaşazâde'nin Kâfiye Risâlesi". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 28 (1998), 445-477.

Arslan, Fikret. "Kemâl Paşa-Zâde ve Eserleri". *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi* 14 (2002), 161-180.

Gürer, Dilâver. "Semâ ve Devrân Hakkında İki Risale". *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi* 3/1 (2003), 255-260.

Demirel, Mustafa. "Kemâl Paşazâde ve Yûsuf u Zeliha'sı". *Türk Dünyası Araştırmaları* 154 (2005), 209-238.

El-'Ubeydî, Reşîd Abdurrahmân. "İbn Kemâl Paşa'nın Arap Dilindeki Çalışmaları". çev. Ahmet Yüksel. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/1 (2005), 261-277.

Erdem, H. Sabri. "Türk Kelâmcıları İbn Kemâl (1468-1534) ve Mustafa Sabri'de (1860-1954) Kader Problemi ve Anlambilim Açısından Bir Değerlendirme". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46/2 (2005), 43-54.

Yavuz, Salih Sabri. "Kelâm'da Efdaliyyet Meselesi ve İbn Kemal'in "Efdaliyyetu Muhammed" Risalesi". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/1 (2005), 147-184.

Ceyhan, Âdem. "Şeyhülislâm Kemalpaşazâde'ye Mâl Edilen Bazı Şiirler". *Edebiyat Otağı* 4 (2006), 11-19.

Köksal, Fatih. "İbni Kemâl Dîvânı'nın Neşri Üzerine Tespitler". *Türklük Araştırmaları* 23 (2008), 145-180.

Özer, Hasan. "İbn-i Kemâl ve Tabakâtü'l-Fukahâ Adlı Eseri". *İslam Araştırmaları Dergisi* 14 (2009), 353-374.

Tan, Muzaffer. "Geç Dönem Hanefî-Mâturîdî Fırak Geleneği Bağlamında Bir Risâle: el-Makâlât fî Beyâni Ehli'l-Bida' ve'd-Dalâlât". *Fırak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/1 (2009), 181-202.

Gürer, Dilaver. "Osmanlılar'da Semâ, Devrân, Raks Tartışmaları ve İki Şeyhülislâm Risâlesi". *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 11/26 (2010), 1-23.

Öge, Ali. "Şeyhülislam İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Osmanlı İktisâdî Hayatından Bir Kesit". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 16 (2010), 275-298.

Özer, Hasan. "İbn-i Kemâl ve "Riba" Adlı Risalesi". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 16 (2010), 157-186.

Aydın, Abdullah. "İbn Kemâl'in Bir Gazelinin Şerhi ve Ses Tekrarları Açısından Değerlendirilmesi". *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 7/2 (2012), 13-28.

Erdem, Engin – Necmettin, Pehlivan. "Varlığın ve Yokluğun Ötesi: Kemalpaşazade'nin "Leys ve Eys'in Anlamının İncelenmesine Dair Risale"si". *İslam Araştırmaları Dergisi* 27 (2012), 87-116.

Özdemir, Hakan. "Günümüze Göre Klasik Türk Edebiyatındaki Eskicil Unsurlar, İbn-i Kemâl Örneği". *Turkish Studies* 7/4 (2012), 2501-2509.

İnanır, Ahmet. "XVI. Yüzyıl Osmanlı Fakih ve Sûfilerin Semâ, Raks ve Devrân Tartışmalarında Lehte ve Aleyhte Kullandıkları Hukûkî Deliller ve Değerlendirilmesi". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (2013), 237-269.

Turgut, Kadir. "Kemalpaşazâde'nin Hâfız'a Ait Bir Beytin Şerhini İçeren Farsça Risalesi". *Doğu Araştırmaları Dergisi* 11 (2013), 25-48.

Sözen, Kemal. "İbn Kemal'in Tehâfüt Geleneğindeki Yeri ve Önemi". *Dört Öge* 5 (2014), 115-125.

Toksöz, Hatice. "Kemalpaşazâde'nin Risâle Muallaka Alâ Şerhi'l-İşârât ve'l-Muhâkemât Eseri Üzerine Bir Değerlendirme". *Dört Öge* 6 (2014), 23-32.

Alper, Ömer Mahir. "Mahiyetin Mec'ûliyeti Bağlamında Kemalpaşazâde'nin Cürcânî Eleştirisi". *İslam Düşüncesinde Süreklilik ve Değişim Seyyid Şerif Cürcânî Örneği*. ed. M. Cüneyt Kaya. 197-224. İstanbul: Klasik Yayınları, 2015.

Bayer, İsmail. "Kemal Paşazade'nin fi Fadîleti'l-Lisâni'l-Fârisî Adlı Risalesinde Fars Diline Ait Görüşleri". *Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 2/3 (2015), 177-181.

Kemalpaşazâde. "Aklın İzahına Dair". çev. Ömer Mahir Alper. *Osmanlı Felsefesi Seçme Metinler*. ed. Ömer Mahir Alper. 217-233. İstanbul: Klasik Yayınları, 2015.

Kemalpaşazâde. "İnsanın Varlık Yapısına Dair". çev. Ömer Mahir Alper. *Osmanlı Felsefesi Seçme Metinler*. ed. Ömer Mahir Alper. 211-215. İstanbul: Klasik Yayınları, 2015.

Kemalpaşazâde. "Mümkün Bir Kadîm Varlığın Müessire Dayanmasının İmkânına Dair Bir İnceleme". çev. Ömer Mahir Alper. *Osmanlı Felsefesi Seçme Metinler*. ed. Ömer Mahir Alper. 199-210. İstanbul: Klasik Yayınları, 2015.

Kemalpaşazâde. "Yaratmanın (Ca'l) Anlamının Açıklanması ve Mahiyetin Yaratılmış (Mec'ul) Olup Olmadığının İncelenmesine Dair". çev. Ömer Mahir Alper. *Osmanlı Felsefesi Seçme Metinler*. ed. Ömer Mahir Alper. 169-197. İstanbul: Klasik Yayınları, 2015.

Koca, Ferhat. "Kemalpaşazâde'nin Risâle fi'ş-Şahsî'l-İnsânî Adlı Eseri ve Osmanlıca Tercümeleleri" *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/29 (2016), 5-32.

Kaya, Erdal. "Kemalpaşazâde'nin "Risale fi İcâzi'l-Kur'ân" Adlı Risalesi: İnceleme ve Tahkik". *Akademik-Uş: Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 1/2 (2017), 245-267.

Sarı, Hacı – Erdoğan, Nihat. "Kemalpaşazade'nin "fi'l-Hassî 'ala's-Sa'yi ve'l-Men'i 'ani'l-Betâle" Adlı Risalesi Çerçevesinde İslam Emek Tasavvuru Üzerine Bir Deneme". *İş Ahlakı Dergisi* 11/2 (2018), 377-390.

Tanyıldız, Ahmet – Şahin, Oğuzhan. "Kemâl Paşazâde'nin Farsçadaki Yâ Harfine Dair Bir Eseri: Yâiyye Risâlesi". *Hikmet – Akademik Edebiyat Dergisi* (2018), 336-370.

Yolcu, Ahmet Faruk. "İmkânın Ezelîliği ve Ezelîliğin İmkânı Sorununda Kemalpaşazâde'nin Cürcânî Eleştirisi". *Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (2018), 80-95.

Aktan, Muhammed Felat – Biner, Fuat. "Kemalpaşazâde'nin 'Gelür Gider' Redifli Gazelinin Şerhi". *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12/23 (2019), 128-134.

Alper, Ömer Mahir – Apaydın, Yasin. "Kemalpaşazâde'nin Tecrîd Eleştirisi ve Yeniden İnşası Olarak Tecvîdü't-Tecrîd: İnceleme ve Tenkitli Neşir". *Nazariyat: İslâm Felsefe ve Bilim Tarihi Araştırmaları Dergisi* 5/1 (2019), 81/131.

Ayçiçeği, Bünyamin. "İbn Kemâl'in Yavuz Mersiyesi ve Tahir Olgun'un Şerhi". *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 40 (2019), 417-450.

Demir, Halis – Çatılı, Kemal. "İbn Kemal Üzerine Yapılan İlmi Çalışmalar". *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (2019), 151-178.

Demir, Osman. "Basit ve Bileşik: Kelâmda Cismin Tanımı ve İbn Kemâl'in Tafrâ Eleştirisi". *Kader* 17/1 (2019), 15-35.

İnce, Muhammed. "Reddiyenin Türk Şerh Edebiyatındaki Gelişimi ve İbnü'l-Kemâl'in Mollâ Câmî'ye Reddiyesi". *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 30 (2019), 127-142.

Kaçar, Mücahit. "Kemal Paşa-zâde'nin Şiirlerinin Aruz, Kafiye ve Üslup Hususiyetleri". *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi* 4/1 (2019), 16-25.

Pehlivan, Necmettin – Çelik, Muhammet. "el-Matlabul-E'lâ, el-Mağşadu'l-Aksâ: Kemâlpaşazâde'nin Risâle fi 'ilmi Ādâbî'l-Bağş'ı". *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9 (2019), 363-390.

Yavuz, Engin – Büyük, Köksal. "İbn-i Kemal'de Yönetim Düşüncesi". *Stratejik Yönetim Araştırmaları Dergisi* 2/2 (2019), 165-183.

Yıldız, Kemal – Rüveyda, Yıldız. "Tâceddin el-Asğâr İbrahim b. Abdullah el-Hamîdî'nin "Hâşiyetün ale'l-İslâh ve'l-Îzâh li İbn-i Kemalpaşa" Adlı Haşiyesinin Neşri, Tercümesi ve Değerlendirilmesi (Kemalpaşazâde'nin "İzâhu'l-İslâh" Adlı Eserine Yazılan Bir Reddiye Örneği)". *Recep Tayyip Erdoğan İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2019), 75-121.

Çifçi, Mehmet Faruk. "Kemalpaşazâde'ye Göre Müşâkele Sanatı (Problemler ve Eleştiriler)". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (2020), 119-150.

Eliaçık, Muhittin. "Şeyhülislam Kemalpaşazâde'nin Esrar ve Şarapla İlgili Tartışmalı, Latifeli Fetvâsı". *International Journal of Language Academy* 8/5 (2020), 20-27.

Eliaçık, Muhittin. "Şeyhülislam Kemalpaşazâde'nin Manzum Fetvaları". *Hikmet – Akademik Edebiyat Dergisi* 13 (2020), 74-83.

İmamoğlu, Fatma. "Kemâl Paşazâde, Şemseddîn Sivâsî, Abdurrahîm Karahisârî, Esâsî ve Le'âlî'ye Ait Manzum Kaside-i Bürde Tercümelerinin Karşılaştırılarak İncelenmesi". *International Journal of Filologia* 4 (2020), 90-123.

İnanır, Ahmet. "Furûku'l-Usûl Adlı Risalenin Âidiyet Sorunu Üzerine Bir İnceleme Risale Şeyhülislam İbn Kemal'e mi Ait Yoksa Kazasker Manav İvaz Efendi'ye mi?". *Usul İslam Araştırmaları* 33/33 (2020), 1-27.

Orazov, Orazsahet. "Kemalpaşazâde'nin er-Risâle fi İstihşânî'l-İsti'câr alâ Ta'limi'l-Kur'ân Adlı Risalesi: Tahlil ve Çeviri". *Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (2020), 179-196.

Aktan, Muhammed Felat. "Kemalpaşazâde'nin İlk Mersiye Muhakemesi ve Tenkidi". *Cihanşümül Akademi Sosyal Bilimler Dergisi* 2/2 (2021), 19-27.

Aydın, Mükerrerem Bedizel – Yılmaz, Büşra Seda. “Şeyhülislam Kemalpaşazâde’ye Ait Bir Tıp Risalesi: Fevâidü’l-Kemalpaşazâde”. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9 (2021), 169-216.

Bakhtari, Muhammed Zakir – Kocaoğlu, Soner. “Kemalpaşazâde’nin Beyânu’l-Vücûd Risâlesinin Tahlil, Tahkik ve Tercümesi”. *Universal Journal of Theology* 6/1 (2021), 247-289.

Demirkol, Murat. “Kemalpaşazâde’ye Göre Mahiyetin Mec’uliyeti”. *Eskişen* 43 (2021), 183-211.

Dinç, Ömer. “Osmanlı Tefsir Geleneği Çerçevesinde İbn Kemal Paşa’nın Gayb Ayetleri Hakkındaki Yorumları – Risâle fi Tahkîki’l-Gayb Özelinde Bir İnceleme -”. *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 5/1 (2021), 426-461.

Ege, Ramazan. “İbn Kemal’in Tagyîru’t-Telhis Adlı Risâlesi Edisyon – Kritik”. *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 15 (2021), 6-22.

Eliaçık, Muhittin. “Şeyhülislam Kemalpaşazâde’nin Cinler Hakkında Manzum Fetvâsı ve Ahlât-ı Erbaa Açısından Tahlili”. *Erdem* 80 (2021), 29-42.

Maden, Şükrü. “Tefsir Hâşiyeye Edebiyatının Karakteristik Bir Özelliği Olarak Eleştiri: Sa’dî Çelebi’nin İbn Kemâl Paşa’ya Yönelik Bazı Eleştirilerinin Tahlili”. *Mutalaa* 1/1 (2021), 36-55.

Tekin, Özkan. “İbn Kemal’in Bazı Metafizik Meseleler Konusunda Cürcânî’ye Yöneltiği Eleştiriler”. *Danışname Beşeri ve Sosyal Bilimler Dergisi* 2 (2021), 191-210.

Tekin, Özkan. “Kemalpaşazâde’ye Göre Şerrin Allah’a Nispeti Problemi”. *Journal of Analytic Divinity* 5/2 (2021), 197-211.

Toksöz Hatice – Gün, Rabia. “Kemalpaşazâde’nin İsbât-ı Vâcib Yorumu ve Katkısı”. *Danışname Beşeri ve Sosyal Bilimler Dergisi* 2 (2021), 19-40.

Ünverdi, Mustafa – İlbaşı, Şeyma. “Osmanlı Kelâm Geleneğinde İbn Kemâl ve Mehmed Birgîvî”. *Batman Akademi Dergisi* 5/1 (2021), 43-72.

1.5. Tebliğler

Türker Küyel, Mübahat. “İbn-i Kemâl Paşa ve Tehâfüt Haşiyesi”. *VIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara: 11-15 Ekim 1976, Kongreye Sunulan Bildiriler*. 2/993-994. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1981.

Uğur, Ahmet. “Kemal Paşa-Zade’nin VIII. ve IX. Defterleri ve Bu Defterler Işığında Yazarın Tarihçiliği”. *VIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara: 11-15 Ekim 1976, Kongreye Sunulan Bildiriler*. 2/1007-1019. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1981.

Fayda, Mustafa. "İbn Kemal'in Hayatı ve Eserleri". *Şeyhülislâm İbn Kemâl Sempozyumu: Tebliğler ve Tartışmalar*. ed. S. Hayri Bolay vd. 53-60. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1986.

Güzel, Abdurrahman. "Kemal Paşazâde'nin Eserlerinde Türk Halk Edebiyatı'na Ait Bazı Motifler". *Şeyhülislâm İbn Kemâl Sempozyumu: Tebliğler ve Tartışmalar*. ed. S. Hayri Bolay vd. 211-227. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1986.

Cumbur, Müjgan. "İbn Kemal'in Şiirleri ve Yavuz Selim Mersiyesi". *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu: 2-6 Temmuz 1986*. haz. S. Hayri Bolay vd. 573-587. Ankara: Gelişim Matbaası, 1987.

Kavcar, Cahit. "İbn Kemal'in Şairliği ve Yusuf'u Züleyha'sı". *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu: 2-6 Temmuz 1986*. haz. S. Hayri Bolay vd. 587-595. Ankara: Gelişim Matbaası, 1987.

Kaya, Mahmut. "İbn Kemal'in Düşünce Tarihimizdeki Yeri ve Varlık Anlayışı". *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu: 2-6 Temmuz 1986*. haz. S. Hayri Bolay vd. 595-603. Ankara: Gelişim Matbaası, 1987.

Öçal, Şamil. "Mevlânâ ve Kemalpaşazâde'de Varlık Kavramı ve Işık Sembolü". *Mevlânâ Araştırmaları 3*. ed. Adnan Karaismailoğlu. 125-136. Ankara: Akçağ Yayınları, 2009.

Öçal, Şamil. "Kemalpaşazade: Bir Osmanlı Filozofu". *Tokat'ın Yetiştirdiği İlim ve Fikir Önderleri*. ed. Kadir Özköse. 64-85. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2014.

Sarıkaya, Muammer. "İbn Kemal'in Arapça Vurgusu". *Tokat'ın Yetiştirdiği İlim ve Fikir Önderleri*. ed. Kadir Özköse. 85-118. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2014.

Alper, Ömer Mahir. "XVI. Yüzyılda Osmanlı Düşüncesi: Kemalpaşazâde Bağlamında Bazı Mülâhazalar". *Sahn-ı Semân'dan Dârülfünûn'a Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası, Âlimler, Müesseseler ve Fikrî Eserler XVI. Yüzyıl*. ed. Ekrem Demirli vd. 15-20. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2017.

Apaydın, Yusuf. "Kemalpaşazâde'nin "Tabakâtu'l-Fukahâ"sı Neyi Anlatıyor?". *Sahn-ı Semân'dan Dârülfünûn'a Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası, Âlimler, Müesseseler ve Fikrî Eserler XVI. Yüzyıl*. ed. Ekrem Demirli vd. 99-104. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2017.

Demirli, Ekrem. "Osmanlı Düşüncesinin Ufku İmtizaç Devrinin Sorunlarıyla Malul Bir Düşünce Hayatı: Kemalpaşazâde'nin Mahiyetler Risalesi ve Öteki Risaleleri Üzerine Mülâhazalar". *Sahn-ı Semân'dan Dârülfünûn'a Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası,*

Âlimler, Müesseseler ve Fikrî Eserler XVI. Yüzyıl. ed. Ekrem Demirli vd. 235-244. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2017.

Erkoçoğlu, Fatih. "Hüseyn Hüsameddin'in Kemalpaşazâde'nin Amasyalı Olduğu İddiasını İspat Çabasına Tarihçilik Açısından Bakış". *Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu Bildiriler Kitabı* – 2. ed. Şuayip Özdemir – Ayşegül Gün. 2/413-423. Ankara: Kibatek, 2017.

Yığın, Adem. "Fıkıh Usûlünü Eleştirmek: İbn Kemâl'in Kitâb'ın (Kur'ân) Mânâ İfade Etme Biçimleri Üzerinden Sadruşşerîa Eleştirisi". *Osmanlı'da İlm-i Fıkıh: Âlimler, Eserler, Meseleler.* ed. Mürteza Bedir vd. 185-224. İstanbul: İSAR Yayınları, 2017.

Yıldırım, İlyas. "Kemâlpaşazâde'nin Tenkîh Eleştirisi". *Osmanlı'da İlm-i Fıkıh: Âlimler, Eserler, Meseleler.* ed. Mürteza Bedir vd. 54-79. İstanbul: İSAR Yayınları, 2017.

Aydın, Mehmet. "Zihnî Varlığın Aslî Varlık Oluşu: İbn Kemal Paşa ve Taşköprülüzade Arasında Bir Tartışma". *Osmanlı Düşüncesi: Kaynakları ve Tartışma Konuları.* ed. Fuat Aydın vd. 103-115. İstanbul: Mahya Yayınları, 2018.

Ceyhan, Semih. "Osmanlı Şeyhülislâmlarının Tasavvuf Literatürüne Katkısı: Kemalpaşazâde'nin Risâle fi 'ulûmi'l-hakâyık'ı". *Osmanlı'da İlm-i Tasavvuf.* ed. Ercan Alkan – Osman Sacid Arı. 659-685. İstanbul: İSAR Yayınları, 2018.

Üstün, İsmail Safa. "XVI. Yüzyıl Osmanlıların Meşruiyeti Meselesi ve Kemalpaşazâde'nin "Zendeka" Risalesi". *Osmanlı'da İlm-i Tasavvuf.* ed. Ercan Alkan – Osman Sacid Arı. 633-658. İstanbul: İSAR Yayınları, 2018.

Bahçeci, Rabia Hacer. "İbn Kemal Tefsirinde Lugavî ve Örfî Hakikat". *Osmanlı'da İlm-i Tefsir.* ed. M. Taha Boyalık – Harun Abacı. 457-478. İstanbul: İSAR Yayınları, 2019.

Söylev, Ömer Faruk. "Şeyhülislam İbn Kemal'e Göre Ruhun Mahiyeti ve Beden ile İlişkisi". *4th International Social Research and Behavioral Sciences Symposium.* ed. Kıyal Kamchybekova Abdiram. 532-537. b.y.: y.y., 2019.

Öçal, Şamil – Koçak, Mustafa. "Kemalpaşazâde'nin Varlık Görüşü: Kaynakları ve Kelâmî, Felsefî, Tasavvufî Boyutları". *Uluslararası 14. ve 15. Yüzyıl İslam Düşüncesinde Felsefe, Kelam ve Tasavvuf Sempozyumu Bildirileri.* ed. Murat Demirkol vd. 1/149-162. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Yayınları, 2020.

1.6. Neşir ve Tahkikler

Kemalpaşazâde, İbn Kemal Ahmed Şemseddin. *Risâle fi beyân-ı evşâf-ı Ümmi'l-Kitâb ve lehv-i mahfuz ve lehv-i manevî.* İstanbul: Darü't-Tibaati'l-Âmire, 1264.

Kemalpaşazâde, İbn Kemal Ahmed Şemseddin. *Mohacnâme-i Kemalpaşazâde*. Paris: Matbaa-i Sultaniye, 1859.

Kemalpaşazâde, İbn Kemal Ahmed Şemseddin. *el-Felâh şerhu'l-Meraḥ*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1872.

Kemalpaşazâde, İbn Kemal Ahmed Şemseddin. *Terceme-i risâle-i ta'ribât*. İstanbul: el-Cevaib Matbaası, 1290.

Kemalpaşazâde, İbn Kemal Ahmed Şemseddin. "et-Tenbîh 'alâ ğalaṭi'l-câhil ve'n-nebîh". *Ṭurafun 'Arabiyye*. nşr. Ömer es-Süveydî. 2-24. Leiden: Matbaatü Beril, 1303.

Kemalpaşazâde, İbn Kemal Ahmed Şemseddin. *el-Felâh şerhu'l-Merâḥ*. İstanbul: Karabet ve Kasbar Matbaası, 1304.

Kemalpaşazâde, İbn Kemal Ahmed Şemseddin. "Risâletü'l-iḥtilâf beyne'l-Eşâ'ira ve'l-Mâtüridiyye fî işnetey 'aşrate mes'eleten". *Ḥams Risâle*. nşr. Mustafa Lutfi Efendi. 57-59. İstanbul: Cemal Efendi Matbaası, 1304.

Kemalpaşazâde, İbn Kemal Ahmed Şemseddin. *Risâletü'l-münîre*. İstanbul: Cemal Efendi Matbaası, 1308/1890.

Kemalpaşazâde, İbn Kemal Ahmed Şemseddin. *Tağyîrû't-tenkîḥ fi'l-uşûl*. İstanbul: Cemal Efendi Matbaası, 1308/1890.

Kemalpaşazâde, İbn Kemal Ahmed Şemseddin. *Kemâl Paşazâde Dîvânı*. İstanbul: İkdâm Matbaası, 1313/1895.

Kemalpaşazâde, İbn Kemal Ahmed Şemseddin. *Resâil-i İbn Kemâl*. nşr. Ahmed Cevdet. İstanbul: İkdâm Matbaası, 1315/1898.

Kemalpaşazâde, İbn Kemal Ahmed Şemseddin. *Hadîs-i Erba'în Tercemesi*. çev. Âşık Nitâî. İstanbul: Cemal Efendi Matbaası, 1316.

Kemalpaşazâde, İbn Kemal Ahmed Şemseddin. *Şerḥ-i hadîs-i erba'în*. İstanbul: Cemal Efendi Matbaası, 1316.

Kemalpaşazâde, İbn Kemal Ahmed Şemseddin. *Leâli-i me'ânî*. İstanbul: Artin Asaduryan Matbaası, 1328/1910.

Kemalpaşazâde, İbn Kemal Ahmed Şemseddin. *fi't-Ta'rib*. çev. Ahmed Hattâb el-Ömer. Musul: Câmî'atü'l-Musul, 1403/1983.

Kemalpaşazâde, İbn Kemal Ahmed Şemseddin. *Dirâsât fî te'sîli'l-mu'arrabât ve'l-muştalâḥ*. nşr. Hâmid Sâdık Kuneybî. Beyrut: Dârü'l-Cil, 1991.

Kemalpaşazâde, İbn Kemal Ahmed Şemseddin. “Risâle fî tahkîkî't-taglib”. *Risâletân fî luğatî'l-Kur'ân*. nşr. Sâhib Ebû Cenâh. 89-131. Ammân: Dâru'l-Fikr, 1419/1999.

İbn Kemal (Kemalpaşazâde). *Tevârih-i Âl-i Osman IV. Defter*. haz. Koji Imazawa. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000.

Kemalpaşazâde, İbn Kemal Ahmed Şemseddin. *er-Resâilü'l-ağdiyye*. thk. Cum'a Mustafa el-Feyuri. Beyrut: Dâru'l-Medâri'l-İslâmi, 2002.

Kemalpaşazâde, İbn Kemal Ahmed Şemseddin. *Yûsuf u Zelîhâ*. nşr. Şinasi Tekin – Gönül Alpay Tekin. Cambridge: Harvard University, 2004.

Kemalpaşazâde, İbn Kemal Ahmed Şemseddin. *et-Tenbîh 'alâ ğalati'l-câhil ve'n-nebîh*. thk. Abdülkadir el-Magribi. Beyrut: Darü'l-Muktebes, 1435/2014.

Kemalpaşazâde, İbn Kemal Ahmed Şemseddin. *Şerhu Riyâzi's-şâlihîn: el-Fevâidü' mütra'atü'l-hiyâz fî şerh-i Kitâbi'r-riyâz*. thk. Nureddin Talib vd. 7 Cilt. Beyrut: Darü'n-Nevâdir; Dimaşk: Vizaretü'l-Evkaf ve's-Şuuni'l-İslâmiyye, 1435/2014.

Kemalpaşazâde, İbn Kemal Ahmed Şemseddin. *Tefsîru İbn Kemâlpaşazâde min evveli sûreti'l-Fâtiha ilâ ahiri sûreti'n-Nisâ*. thk. İzzeddin Cüleyd. 3 Cilt. Rabat: Menşuratu Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuuni'l-İslâmiyye, 1435/2014.

Kemalpaşazâde, İbn Kemal Ahmed Şemseddin. *Tefsîru İbn Kemâl Bâşâ*. thk. Mahir Edib Habuş. 9 Cilt. İstanbul: Mektebetü'l-İrşad, 1439/2018.

Kemalpaşazâde, İbn Kemal Ahmed Şemseddin. *Mühimmâtü'l-müftî fî fîrû'î'l-Hanefiyye*. thk. Abdülaziz b. Abdullah b. Abdülaziz el-Ammar. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'n-Neşir, 1440/2019.

1.7. Ansiklopedi Maddeleri

Ménage, V. L. “Kemâl Pasha-Zâde”. *Encyclopaedia of Islam (Second Edition)*. ed. P. Bearman vd. Erişim 16 Ağustos 2021. http://dx.doi.org/10.1163/1573-3912_islam_com_0480.

“İbni Kemal, Şemseddin Ahmed”. *Cumhuriyet Ansiklopedisi*. 6/1729. İstanbul: Arkin Kitabevi, 1972.

Karahan, Abdulkadir. “Kemâl Paşazâde”. *Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi*. ed. Safa Kılıçoğlu vd. 7/159-160. İstanbul: Meydan Yayınevi, 1971.

“Kemalpaşaoğlu, Şemseddin Ahmed”. *Türk Ansiklopedisi*. 21/478-481. Ankara: Millet Eğitim Basımevi, 1974.

Özkırımlı, Atilla. "Kemal Paşazâde". *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*. 3/741-742. İzmir: Cem Yayınevi, 1982.

"Kemâlpaşa-zâde Ahmed Şemseddin Efendi". *Yeni Türk Ansiklopedisi*. 5/1787. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1985.

"Kemâl Paşazâde". *Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri*. 3/264-271. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1986.

"Kemalpaşazade". *AnaBritannica*. 13/165-166. İstanbul: Ana Yayıncılık, 1989.

"Kemalpaşazade". *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*. 13/6608. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1992.

"İbn-i Kemâl Paşa". *Yeni Rehber Ansiklopedisi*. 9/282-284. İstanbul: Türkiye Gazetesi, 1993.

"İbni Kemal". *Büyük Ansiklopedi*. 6/2340. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1990.

Pala, İskender. "Kemalpaşazâde". *Osmanlı Ansiklopedisi*. 2/158-163. İstanbul: İz Yayıncılık, 1996.

Uluçam, Müjdat. "İbni Kemal". *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*. 1/606-609. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2. Basım, 2008.

"Kemâlpaşazâde, Ahmed Şemseddin Efendi". *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. 5/275. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1982.

Kalın, İbrahim. "İbn Kemal". *The Biographical Encyclopaedia of Islamic Philosophy*. ed. Oliver Leaman. London: Thoemmes Continuum, 2006.

Saraç, Yekta. "İbn Kamâl". *The Oxford Encyclopedia of Philosophy, Science and Technology in Islam*. Oxford: Oxford University Press, 2014.

Tiryaki, Mehmet Zahit. "Kemalpaşazâde". *İstam Düşünce Atlası*. ed. İbrahim Halil Üçer. 2/579-581. İstanbul: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2017.

Turan, Şerafettin vd. "İbn Kemal". *Temel İslam Ansiklopedisi*. ed. Tuncay Başoğlu. 4/150-152. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019.

2. Arapça Çalışmalar

Arapça çalışmaların transkripsiyonunda İSNAD'ın belirttiği kılavuz esas alınmıştır.

2.1. Doktora Tezleri

Berrî, Cebr İbrahim Muhammed. *Tağyîru'l-miftâh li İbn Kemâl Bâşâ 940 h.: dirâse ve tahkîk*. Amman: el-Câmi'atü'l-Ürdüniyye, Doktora Tezi, 2010.

el-Âyidî, Muhammed Subhi Hasan. *Kitabu "Tağyîru't-tenkîh ve şerhuhû": dirâseten ve tahkîkan: te'lîf el-imâm Şemseddin Ahmed b. Süleyman b. Kemâl Bâşâ el-müteveffâ sene 940 h.: el-cüz'ü'l-evvel: min evveli'l-kitâb ilâ bidâyeti rukni's-sünne. Amman: Câmi'atü'l-'Ulûmi'l-İslâmiyyeti'l-'Âlemiyye, Doktora Tezi, 2010.*

Mesâd, Abdullah Hasan Yusuf. *Şerhu tağyîru't-tenkîh li'l-imâm şeyhu'l-İslâm Ahmed b. Süleyman b. Kemâl Bâşâ (873-940 h.) min evli'r-rukni'-şânî fi's-sünneti ilâ evveli bâbi'l-mu'âraza ve't-tercîh: tahkîk ve dirâse. Amman: Câmi'atü'l-'Ulûmi'l-İslâmiyyeti'l-'Âlemiyye, Doktora Tezi, 2010.*

el-Mağrûk, 'Amr Hâlife. *Şerhu ferâizi'l-imâm es-Secâvendî (600 h) li'l-imâm Şemseddin Ahmed b. Süleyman Kemâl Bâşâ eş-şehîr bi İbn Kemâl Bâşâ (940 h) min bidâyeti (faşlün fi ma'rifeti't-temâsül ve't-tedâhül ve't-tevâfuk ve't-tebâyün) ilâ (âhîri faşl fi'l-ğarkâ): dirâse ve tahkîk. Omdurman: Omdurman: Câmi'atü Ümm-ü Dermân el-İslâmiyye, Doktora Tezi, 2015.*

Nezdef, Muhammed Sultan Ali. *Şerhu ferâizi's-sirâciyye li İbn Kemâl Bâşâ min bidâyeti'l-kitâb ilâ âhîri bâbi'l-'avl: dirâse ve tahkîk. Omdurman: Câmi'atü Ümm-ü Dermân el-İslâmiyye, Doktora Tezi, 2015.*

2.2. Yüksek Lisans Tezleri

Kimâş, Ğarîb Mahmut. *İbn Kemâl Bâşâ ve ârâuhû'l-keâmîyye ve'l-felsefiyye me'a tahkîki ba'zî resâilîhi'l-keâmîyye ve'l-felsefiyye. Kahire: Kahire Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1991.*

Arpa, Enver. *Tefsîru İbn Kemâl Bâşâ: dirâse ve tahkîk min hilâli süveri Hûd ve Yûsuf ve'r-Ra'd. Amman: el-Câmi'atü'l-Ürdüniyye, Yüksek Lisans Tezi, 1994.*

eş-Şimrânî, Abdullah Muhammed. *et-Tefkîru'n-nağvî 'inde İbn Kemâl Bâşâ fi kitâbihî Esrâri'n-Nâhv. el-Kerak: el-Câmi'atü'l-Mu'te, Yüksek Lisans Tezi, 2011.*

es-Sinânî, Bühayt b. Hammûd b. Cezâ'. *Şerhu Tağyîri'l-miftâh li İbn Kemâl Bâşâ el-müteveffâ sene 940 h.: dirâse ve tahkîk. Medine: el-Câmi'atü'l-İslâmiyye bi'l-medîneti'l-münevvera, Yüksek Lisans Tezi, 2011.*

Ahmed, Tahsin Ahmed Muhammed. *Cuhûdu İbn Kemâl Bâşâ fi't-tefsîr. Sudan: International University of Africa, Yüksek Lisans Tezi, 2011.*

Yıldırım, Menduh. *Tefsîru İbn Kemâl Bâşâ li's-sûreti'l-En'âm: dirâse ve tahkîk. Amman: el-Câmi'atü'l-Ürdüniyye, Yüksek Lisans Tezi, 2011.*

Temel, Nihat. *Tabakâtü'l-fukahâ bi'tibâri merâtibihimi'l-'ilmiyye fi'l-mezâhibi'l-erba'a. Yalova: Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.*

2.3. Makaleler

el-Mağribî, Abdülkadir. "el-Lügatü'l-'arabiyye fî devleti't-Türki'l-'Osmâniyyîn: ta'lîk 'alâ risâleti't-Tenbîh". *Mecelletü'l-Mecma'i'l-'İlmî el-'Arabî* 6-5-6 (1926), 217-223.

el-Mağribî, Abdülkadir. "et-Tenbîh 'alâ ğalați'l-câhil ve'n-nebîh -2-". *Mecelletü'l-Mecma'i'l-'İlmî el-'Arabî* 6/1-2 (1926), 90-96.

el-Mağribî, Abdülkadir. "et-Tenbîh 'alâ ğalați'l-câhil ve'n-nebîh -3-". *Mecelletü'l-Mecma'i'l-'İlmî el-'Arabî* 6/3-4 (1926), 134-141.

el-Mağribî, Abdülkadir. "et-Tenbîh 'alâ ğalați'l-câhil ve'n-nebîh -4-". *Mecelletü'l-Mecma'i'l-'İlmî el-'Arabî* 6/3-4 (1926), 174-180.

el-Mağribî, Abdülkadir. "Neşru risâletin mahtûâtîn fî işlâhi ağlâti kelâmî'n-nâs". *Mecelletü'l-Mecma'i'l-'İlmî el-'Arabî* 6/1-2 (1926), 43-48.

Mahtûz, Hüseyin Ali. "Risâle fî tahtîki lafzî'z-zındîk ve tavzîhi ma'nâhü lügaten ve şer'an ve beyâni hukmihî li İbn Kemâl Bâşâ el-müteveffâ sene 940 h.". *Mecelletü'l-Âdâb* 5 (1962), 45-46.

el-'Abîdî, Reşit Abdurrahman. "Tahtîku ma'nâ (kâde) li İbn Kemâl Bâşâ". *Mecelletü Külliyyeti'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye* 5 (1973), 311-344.

'Itr, Hasan Ziyaeddin Muhammed. "Tefsîru sûreti'l-Mülk li Şemdeddin b. Kemâl" *Mecelletü'l-Bahtî'l-'İlmî ve'Türâsi'l-İslâmî* 2 (1979), 237-263.

el-'Abîdî, Reşit Abdurrahman. "Kitâbü't-tenbîh 'alâ ğalați'l-câhil ve'n-nebîh li İbn Kemâl Bâşâ 940 h.". *el-Mevrid* 9/4 (1980), 551-598.

Cevherci, Muhammed Adnan. "Risâletü't-tenbîh 'alâ ğalați'l-câhil ve'n-nebîh ve nisbetühâ li İbn Kemâl Bâşâ". *Mecelletü Mecma'i'l-Lüğati'l-'Arabiyye bi Dimaşk* 61/4 (1986), 830-837.

Hasan, Cafer Hâdî. "Târîkatü târihi İbn Kemâl Bâşâ fî'l-mahtûti'l-İslâmî". *'Alemü'l-Kütüb* 7/2 (1986), 164-170.

Çuneybî, Hâmid Sadık. "Risâle fî medâri't-tecevvüz fi'l-lafz". *Mecelletü'l-Mu'cemiyye* 4 (1987), 123-150.

Ebu'l-Futûh, Muhammed Hüseyin. "el-Farğ beyne min et-teb'îziyye ve min et-tenbîhiyye". *ed-Dâra* 14/2 (1988), 121-141.

Çuneybî, Hâmid Şadık. "Dirâsât fî te'sîli'l-mu'arrabât ve'l-muştalâh min hilâli dirâse 'Tahtîku ta'rîbi'l-kelime'ti'l-a'cemiyye' li İbn Kemâl Bâşâ müteveffâ 940 h.". *el-Lisânü'l-'Arabî* 30 (1988), 161-200.

Ḳuneybî, Hâmid Şâdıḳ. “Dirâsât fî te’sîlî’l-mu’arrabât ve’l-muşṭalah min hilâli dirâse ‘Taḥḳîḳu ta’rîbî’l-kelîmeti’l-a’cemiyye’ li İbn Kemâl Bâşâ müteveffâ 940 h., el-kısmü’s-şânî”. *el-Lisânü’l-‘Arabî* 31 (1988), 97-156.

Ḳuneybî, Hâmid Sadıḳ. “el-Havâş ve’l-mezâyâ fi’l-uslûbî’l-belâġi: kırâa’ ve taḳvîmiyye ve taḥḳîḳ” *Buḥûş ve Dirâsât fi’l-Luġati’l-‘Arabiyyeti ve Âdâbihâ* 2 (1988), 511-552.

Feccâl, Mahmut b. Yûsuf. “İbn Kemâl Bâşâ, ḥayatühû ve müellefâtihî”. *‘Âlemü’l-kütüb* 10/3 (1989), 340-352.

Ḳuneybî, Hâmid Sadıḳ. “Risâle fî medâri’t-tecevvüz fi’l-lafz”. *Mecelletü Mecma’i’l-Lüġati’l-‘Arabiyye el-Ürdüniyye* 13/36 (1989), 279-297.

Ebü’l-Futûḥ, Muhammed Hüseyin. “Risâle fî beyâni mâ izâ kâne şâḥibu ‘ilmi’l-me’ânî yüşâriku’l-lüġavî fi’l-baḥşi ‘an müfredâtî’l-elfâzi li İbn Kemâl Bâşâ (940 h.)”. *ed-Dâra* 15/3 (1990), 186-212.

Feccâl, Mahmut b. Yûsuf. “Nuşûşun türâşiyetün muḥaḳḳakatün: risâle fî nisbeti’l-cem’ li İbn Kemâl Bâşâ”. *‘Âlemü’l-Kütüb* 13/6 (1992), 616-624.

Ebü Cenâḥ, Sâḥib. “Taḥḳîḳu’t-taġlîb”. *el-Mevrid* 21/1 (1993), 98-109.

Ebu’l-Futûḥ, Muhammed Hüseyin. “Risâle fimâ yüfidü vâvü’l-atıf: li İbn Kemâl Bâşâ 940 h.: dirâse ve taḥḳîḳ”. *Mecelletü Câmi’ati’l-Meliki Su’ûd – el-Âdâb* 10/1 (1998), 35-51.

Miftâḥ, Rabâḥ el-Yemenî. “Taḥḳîḳu vaz’i kâde ve tavzîḥi ṭarîḳi isti’mâlihî”. *Mecelletü Külliyyeti Dâri’l-‘Ulûm* 27 (1999), 127-188.

Nasr, Cemal Muhammed Muhammed. “Risâle fî taḥḳîḳi vazî (kâde) li İbn Kemâl Bâşâ dirâse ve taḥḳîḳ”. *eş-şekâfe ve’t-Tenmiye* 2 (2001), 169-223.

İbrahim, Muhammed b. Ali. “Taḥḳîḳu’l-münâsebe ve’l-mülâeme ve’t-te’sîr te’lifü’l-‘allâme Ahmed b. Süleyman eş-şehîr bi İbn Kemâl Bâşâ el-müteveffâ 940 h.” *Mecelletü Câmi’ati Ümmi’l-Kurâ li ‘Ulûmi’s-Şerî’a ve’l-Lüġati’l-‘Arabiyye ve Âdâbihâ* 15/27 (2003), 327-359.

‘Aṭavî, Muhammed Abdülfettah. “et-Tenbîḥ ‘alâ ġalaṭi’l-câhil ve’n-nebîḥ li Ahmed b. Süleyman el-ma’rûf bi İbn Kemâl Bâşâ 940h.”. *Mecelletü’l-Buḥûş ve’d-Dirâsât fi’l-Âdâb ve’l-‘Ulûm ve’t-Terbiye* 2 (2004), 132-140.

ed-Derâviş, Hüseyin Ahmet Ali. “Risâle fî ḥurûfi’l-Ḳur’ân li İbn Kemâl Bâşâ el-müteveffâ sene 940 h/1534 m”. *Mecelletü Câmi’ati’l-Ḳudüsi’l-Meftûḥa li’l-Buḥûşî’l-İnsâniyye ve’l-İctimâ’iyye* 5 (2005), 224-256.

eṭ-Ṭavâlibe, Muhammed Abdurrahman. “Risâle fî taḥḳîḳi’l-ḳavli bi enne’s-şühedâ’ eḥyâün fi’d-dünyâ li İbn Kemâl Bâşâ: 940 h. raḥimehullah”. *Mecelletü’l-Menâra li’l-Buḥûş ve’d-Dirâsât* 11/3 (2005), 155-188.

et-Türkî, İbrahim b. Mansur. "Risâletü't-tevessü'ât: dirâse ve tahkîk". *Âlemü'l-Mahtûâtı ve'n-Nevâdir* 11/1 (2006), 4-27.

Ḳuneybî, Hâmid Şâdık. "Müşâreketü şâhibi'l-me'ânî'l-lügavî fî'l-bahşi 'an müfredâti'l-elfâz ev (müfredâti'l-elfâz beyne 'ilmi'l-me'ânî ve 'ulûmi'l-luğa) li İbn Kemâl Bâşâ el-müteveffâ 940 h.: kırâe' takvîmiyye ve tahkîk". *el-Mevrid* 35/3 (2008), 79-97.

el-Hâc Abdülemir, Mahmud Şemseddin. "Kitâbu Şafveti'l-menḳûlât fî şerhi şurûti'ş-şalât". *Mecelletü Külliyeti't-Terbiye* 2 (2010), 49-155.

'Ammâd, Hamid Ahmed el-Hazrecî. "ed-Dersu's-şavtı 'inde İbn Kemâl Bâşâ (940 h.) fî kitâbihî (el-Felâh fî şerhi'l-Merâh)". *Mecelletü Surra men Ra'â* 7/24 (2011), 129-150.

Berrî, Cebr İbrahim. "Risâle fî taḳsîmi'l-mecâz li İbn Kemâl Bâşâ (940 h.): dirâse ve tahkîk". *Dirâsât – el-'Ulûmu'l-İnsâniyye ve'l-İctimâ'iyye* 38/2 (2011), 491-505.

el-Hazracî, Safâ Cafer 'Ulvân. "Risâle fî muştalahâti'l-muḥaddisîn: li İbn Kemâl Bâşâ - raḥimehullahi te'âlâ –". *Mecelletü'l-Üstâz li'l-'Ulûmi'l-İnsâniyye ve'l-İctimâ'iyye* 145 (2011), 238-289.

Bû'alî, Muhammed Emin. "Risâle İbn Kemâl Bâşâ fî beyâni enne sâhibe 'ilmi'l-me'ânî yüşârikü'l-lügavî fî'l-bahşi 'an müfredâti'l-elfâz 'arz ve tahkîk". *Mecelletü Mecma'i'l-Lügati'l-'Arabiyye bi Dimâşk* 87/4 (2012), 1025-1042.

es-Serâḳbî, Velîd b. Muhammed. "Risâletân nâdiratân li İbn Kemâl Bâşâ: risâle fî enne esmâ Allahi tevḳîfiyye ve risâle ilâ nisbeti'l-cem'". *Mecelletü Mecma'i'l-Lügati'l-'Arabiyye bi Dimâşk* 87/1 (2012), 129-150.

el-Harbî, Abdülvahid b. Muhammed b. 'Îd. "Ḥıṭâbü'l-vâhid ḥıṭâbü'l-işneyn: "li İbn Kemâl Bâşâ". *Mecelletü Külliyeti Dari'l-'Ulûm* 68 (2013), 451-503.

eş-Şağîr, Mîlûd Mîlâd. "Risâle fî nisbeti'l-cem' li İbn Kemâl Bâşâ 940 h.". *Mecelletü'l-lisâni'l-mübîn* 8 (2013), 265-283.

Mecid, Vaḥîde Abdülhâlık. "er-Risâletü'l-ḥizabiyye: li'l-imâmî'l-'âlem Şemseddin Ahmed b. Süleyman b. Kemâl Bâşâ el-ma'rûf bi İbn Kemâl Bâşâ er-rûmî 940 h.". *Mecelletü'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye* 33 (2013), 460-494.

Salâh, Muhammed Sâlim Ebü'l-Hâc. "el-İntikâdât 'alâ ṭabaḳâti İbn Kemâl Bâşâ". *Usûl: İslam Araştırmaları* 24 (2015), 105-130.

Zibâî, Münir. "Risâle fî muştalahâti'l-muḥaddisîn, te'lîf Ahmed b. Süleyman b. Kemâl Bâşâ (940 h.)". *Mecelletü'l-Buhûsi'l-İlmiyye ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye* 10 (2015), 378-406.

Ebu'l-Hâc, Sâlih Muhammed Salim. "'Medḥu's-Sa'y ve zemmü'l-baṭâle' li İbn Kemâl Bâşâ 940 h.: dirâse ve tahkîk". *Mecelletü'l-Müdevvene* 2/7 (2016), 236-261.

Ebu'l-Haccâc, Salâh Muhammed Salim. "Tabakâtü'l-fukahâ li İbn Kemâl Bâşâ, 940 h.". *Mecelletü's-Şerî'a ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye* 31/106 (2016), 437-488.

İslim, ibni'-Sebtî. "Mahtûâtî resâili İbn Kemâl Bâşâ fi mektebeti Âli Habot". *el-'Arab* 51/9 (2016), 626-637.

el-'Abîdî, Ziyâd Reşit. "Risâle fi mes'eleti'l-cebr ve'l-kader li İbn Kemâl Bâşâ (940 h.): dirâse ve tahkîk". *Havliyyetü Külliyyeti'd-Dirâsâti'l-İslâmiyyeti ve 'Arabîyyeti li'l-benât bi'l-İskenderiyye* 33/3 (2017), 468-538.

El-Ĥuzayriyyü, Yâsir b. İbrahim b. Muhammed. "Beyânu miqdari mefrûzi'l-mesh mine'r-ra's li İbn Kemâl Bâşâ el-hanefî". *Mecelletü'l-'Ulûmi's-Şer'iyye* 47 (2017), 105-159.

el-Veşmî, Abdullah b. Sâlih b. Süleyman. "İ'câzü'l-Kur'ân bi belâgatihi li İbn Kemâl Bâşâ 940 h.". *Cüzûr* 48 (2017), 13-84.

Menaf, Mehdi Muhammed el-Musevî. "Tahkîku kitâbi İbn Kemâl Bâşâ el-vezîr (940 h.) (risâle fi tahkîki ta'rîbi'l-kelime'ti'l-a'cemiyye) dirâse naĥdiyye". *Mecelletü Külliyyeti't-Terbiyyeti'l-Esâsiyye li'l-'Ulûmi't-Terbeviyye ve'l-İnsâniyye* 34 (2017), 500-508.

Şimrânî, Abdullah Muhammed. "Mezâhiru's-semâ' 'inde nuĥati'l-karni'l-âşiri'l-hicrî: İbn Kemâl Bâşâ nemûzecen". *Mecelletü Câmî'atü'l-Bahş li'l-'ulûmi'l-İnsâniyye* 39/7 (2017), 11-62.

Berrî, Cebr İbrahim. "Risâle fi beyâni'l-ĥakîkâ ve'l-mecâz li İbn Kemâl Bâşâ 940 h.: dirâse ve tahkîk". *Mecelletü Câmî'ati'l-Hüseyn b. Talâl li'l-Buĥûs* 4/2 (2018), 303-331.

Büşrâ, Ahmed Muhammed Emin – Câsim, el-Ĥâc Câsim. "Risâletân fi'l-lüġa li İbn Kemâl Bâşâ (940 h.) dirâse ve tahkîk". *Mecelletü'l-Câmî'ati'l-'Irâkiyye* 40/3 (2018), 207-254.

Kanû, Ali Abdul. "Risâle fi tahkîki enne'l-Ĥur'ân mu'ciz Şemseddin Ahmed b. Süleyman b. Kemâl Bâşâ, eş-şehîr bi İbn Kemâl Bâşâ (940 h.)". *Mecelletü'l-'Ulûmi'l-İslâmiyye* 2/17 (2018), 980-1009.

Şûfiyye, Fazîle Muhammed. "İşârâtün te'vîliyye li âyi's-şakli'l-ekberi sürati Tebâreke: el-Âyât min (12-18) li İbn Kemâl Bâşâ (enmûzecen)". *Temel İslâm Bilimleri Araştırmaları*. ed. Hidayet Aydar vd. 127-156. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018.

Şimrânî, Abdullah Muhammed. "Mezâhiru's-semâ' 'inde nuĥati'l-karni'l-âşiri'l-hicrî: İbn Kemâl Bâşâ nemûzecen". *Mecelletü'l-Bahşi'l-İlmî fi'l-Âdâb* 10/19 (2018), 123-158.

el-'Azzâvî, Ömer Kahtân Abdüllatif. "Risâle fî taḥkîki efzaliyyeti Muhammed (a.s) li İbn Kemâl Bâşâ (raḥimehullah) - 940 h.". *Mecelletü Câmî'ati Tikrît li'l-'Ulûmî'l-İnsâniyye* 26/9 (2019), 306-336.

Muhammed, Muhammed İbrahim Abdülhalim. "İbn Kemâl Bâşâ ve menhecühû fi't-tefsîr". *Havliyyetü Külliyyeti'd-Dirâsâti'l-İslâmiyyeti ve 'Arabiyyeti li'l-benât bi'l-İskenderiyye* 35/6 (2019), 116-157.

Zeybânî, Münir b. Abdülkerim. "ed-Dersü'l-'aḳâidî fî vücûbi's-sa'yi liṭalebi'r-rızq ve'n-nehyi 'ani't-tebaṭṭuli min hilâli taḥkîki risâle medḥu's-sa'yi ve zemmu'l-baṭâleti li İbn Kemâl Bâşâ, 940 h.". *el-Mecelletü'l-Cezâiriyye li'l-Maḥṭṭûât* 14/2 (2019), 149-172.

Arpa, Enver. "İbn Kemâl Bâşâ ve menhecühû fi't-tefsîr". *el-Mecelletü'l-İlmiyyetü'l-Muḥakkemetü li Riaseti's-Şu'ûni'd-Diniyyeti't-Türkiyye* 2/1 (2020), 14-45.

Firâs, Fâzıl Ferhân el-Muhammedi – Furat, Semîr Ferec ed-Düserî. "Risâle li'l-mevlâ İbn Kemâl Bâşâ fî beyânî ('ademü nisbeti's-şer ilâ Allah Te'âlâ) li Ahmed b. Süleyman b. Kemal Bâşâ (940 h.) -dirâse ve taḥkîk-". *Mecelletü Surra men Ra'â* 16/65 (2020), 803-836.

2.4. Tebliğler

Canpolat, Erhan Sadık. "Şeyḥul-'İslâm İbn Kemâl Bâşâ 873-940 h., 1469-1534 m.". *Tehavvülati'l-fikriyye fî'l-'âlemi'l-İslâmî: A'lâm ve kütüb ve harekât ve efkâr mine'l-ḳarni'l-âşiri'l-hicrî ile'l-ḳarni's-sânî 'aşer el-hicrî*. ed. 'Alyân el-Câlûdî. 97-104. Herndon: el-Ma'hedü'l-Âlemî li'l-Fikri'l-İslâmî, 2014.

Sermînî, Muhammed Enes. "el-'Alâkatü'l-mütebâdele beyne fuḳahâi's-Şâm ve beyne's-sulṭa ve'l-fuḳahâ fi'l-Anadol fi'l-ḳarni's-sâlis 'aşer el-hicrî: İbn 'Âbidîn – İbn Kemâl Bâşâ enmûzecen". *Osmanlı'da İlm-i Fıkıh: Âlimler, Eserler, Meseleler*. ed. Mürteza Bedir vd. 387-430. İstanbul: İSAR Yayınları, 2017.

Ḥareş, Abdurrahman Rıdvan. "Menhecu İbn Kemâl Bâşâ raḥimehullah fî resâilihî fi tefsîri suverin maḥşûşa, el-maṭbû'a minhâ ve'l-maḥṭṭû'a". *Osmanlı Döneminde Tefsir*. ed. Hidayet Aydar vd. 1/107-129. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018.

Hirmâs, Abdürrezzak b. İsmail. "Menhecu Ahmed b. Kemâl (940 h.) fî tefsîri âyâtî'l-aḥkâmî sûreti'l-Baḳara enmûzecen". *Osmanlı Döneminde Tefsir*. ed. Hidayet Aydar vd. 1/71-104. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018.

el-Bekrî, Hamza. "'el-Erba'inât' el-ḥadîsiyye fi'l-ḳarni'l-âşir el-hicrî min İbn Kemâl Bâşâ ile'l-Birgivi, dirâse naḳdiyye muḳârene". *Balikesirli Bir İslam Âlimi İmam Birgivi*. ed. Mehmet Bayyığıt vd. 2/567-594. Balıkesir: Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2019.

3. Diğer Yabancı Dillerdeki Çalışmalar

Kemalpaşazade, İbn Kemal Ahmed Şemseddin. "Berteri-yi Zebân-i Pârsî ber Dîger Zebânâ (Risâle-i Berteri-yi Zebân-i Pârsî ber Zebânâ-yi Dîger becoz Arabî)". çev. Pervîz Ezkâyî. *Edebiyyât ve Zebânâ* 66 (1348), 494-502.

Ménage, V. L. "MS Fatih 4205: An Autograph of Kemâlpashazâde's Tevârîkh-i Âl-i 'Oṯmân, Book VII". *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London* 23/2 (1960), 250-264.

Uğur, Ahmet. *The Reign of Sultân Selîm I in The Light of The Selîm-nâme Literature*. Edinburgh: University of Edinburgh, Doktora Tezi, 1973.

Grignaschi, Mario. "La Condanna Dell 'Apostasia (Irtitâd) Sciita Nella "Risâlah" Di Ibn Kemâl A Selim I". *Oriente Moderno* 3/64 (1984), 57-63.

Uğur, Ahmet. *The Reign of Sultan Selîm I in The Light of The Selîm-nâme Literature*. Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 1985.

Lukač, Ušanka Bojanić. "Two Years in the History of the Bosnian Regions (1479 and 1480) – According to Ibn Kemal". *Prilozi za Orijentalnu Filologiju* 36 (1987), 313-331.

Winter, Tim. "Ibn Kemâl (d. 940/1534) on Ibn 'Arabî's Hagiology". In *Sufism and Theology*. ed. Ayman Shihadeh. 137-157. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007.

Kemalpaşazâde. "Risâletü'l-İhtilâf beyne'l-Eşâ'ira ve'l-Mâturîdiyye fî İşnetey 'Aşrate Mes'ele". *Sunnitische Theologie in Osmanischer Zeit*. ed. Edward Badeen. 20-23. Würzburg: Ergon Verlag, 2008.

Pienaru, Nagy – Cristea, Ovidiu. "Campania Otomană din 1484. Mărturia lui Ibn Kemal (The Ottoman Campaign in Moldavia (1484). Ibn Kemal's Testimony)". *Analele Putnei* 1 (2012), 43-58.

Schmidt, Jan. "The importance of Persian for Ottoman literary gentlemen: two Turkish treatises on aspects of the language by Kemal Pashazade (d. 1536)". *Kitaplara Vakfedilen Bir Ömre Tuhfe: İsmail E. Erünsal'a Armağan*. ed. Hatice Aynur vd. 2/851-865. İstanbul: Ülke Yayınları, 2014.

al-Tikriti, Nabil. "İbn Kemal's Confessionalism and the Construction of an Ottoman Islam". *Living in the Ottoman Realm: Empire and Identity, 13th to 20th Centuries*. ed. Christine Isom Verhaaren – Kent F. Schull. 95-107. Bloomington: Indiana University Press, 2016.

Şen, A. Tunç. "Practicing Astral Magic in Sixteenth-Century Ottoman Istanbul: A Treatise on Talismans Attributed to Ibn Kemâl (d. 1534)". *Magic, Ritual and Witchcraft* 12/1 (2017), 66-88.

Ansari, Rosabel P. "İbn Kemal, Dawānī and the Avicennan Lineage". *Mélanges de l'université Saint Joseph* 67 (2018), 237-264.

Drkić, Munir - Zildžić Ahmed. "Traktat O Značenju Riječi Zindīq (Treatise On The Meaning Of The Term Zindīq)" *Prilozi za Orijentalnu Filologiju* 68 (2019), 1-25.

Sezer, Hatice. "A Sixteenth Century Intellectual And Statesman: Kemalpaşazade". *Tarih Araştırmaları Dergisi* 39/67 (2020): 215-235.

Hatipler, Mustafa. "One Person Library from Law and Morality to Social Policy: Muallim-i Evvel İbni Kemâlpaşazâde". *Journal of Balkan Libraries Union* 8/1 (2021), 14-22.

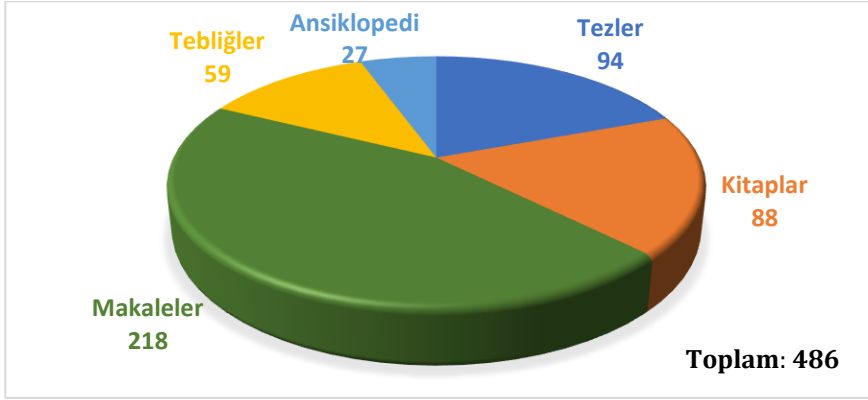
Kirakosyan, Hasmik – Sargsyan, Ani. "On the Appropriation of Lexicographic Methods of Kemâlpaşazâde's (1468–1534) Glossary Dağâyıkı l-ğâğâyık". *Diyâr* 2/1 (2021), 14-26.

SONUÇ

Kemalpaşazâde hem siyasi hem de ilmî anlamda döneminin güçlü simalarından biridir. Ona bu otoriteyi kazandıran, ömrünün sonlarında ifâ ettiği şeyhülislâmlık vazifesi ve kaleme aldığı yüzü aşkın eseridir. Kemalpaşazâde'nin tarihî ve ilmî önemi, yaşadığı döneme damga vurmasını ve dolayısıyla günümüzde ilmî çalışmalara konu edinmesini sağlamıştır. Bu konu edinme çok farklı boyutlarda gerçekleşmiştir. Zira Kemalpaşazâde Türkçe, Arapça ve Farsça dillerinde farklı alanlara dair eser ve risaleler telif ederek kendini ne tek bir alanla ne de tek bir dille sınırlamıştır. Eserlerinden hareketle o, hem bir filozof, hem bir kelâmcı, hem bir tarihçi, hem bir tefsirci, hem bir dilci, hem bir fakih ve hem de bir şairdir. Günümüzde Kemalpaşazâde'yi bu denli çok çalışılmış bir isim kılan unsurların başında da onun bu çok yönlü kişiliği ile velüt bir âlim olması gelmektedir.

Literatür değerlendirirken, çalışmaların oranlarını gösteren bir grafik ve dağılımlarını gösteren bir tablo kullanımı tercih edilmiştir. Kullanılan grafik ve tablodaki değerler ise yalnızca bu makaledekilerle sınırlı tutulmamıştır. Başka bir deyişle söz konusu grafik ve tablo, hem Demir ve Çatılı'daki hem de bu makaledeki çıktılar esas alınarak oluşturulmuştur. Hazırlanan grafik, yapılmış tüm çalışmaları; tez, kitap, makale, tebliğ ve ansiklopedi maddeleri olmak üzere türlerine göre ayırmakta ve toplam çalışma sayısını içermektedir. Bununla birlikte türlerin toplam sayıya oranları da istatistiksel bir değer ifade etmesi sebebiyle ayrıca belirtilmiştir.

Grafik 1: Çalışmaların Türlerine Göre Grafiği

Tüm çalışmalara nispetle; makalelerin oranı: %45, tezlerin oranı: %19, kitapların oranı: %18, tebliğlerin oranı: %12 ve ansiklopedilerin oranı: %6.

Tablo 1: Çalışmaların Dillere, Türlerine ve Alanlara Dağılımını Gösteren Tablo

	Tür/Alan	Tefsir	Hadis	İslam Hukuku	Kelam	Mez. Tar.	Felsefe	Tasavvuf	Belagat	Tarih	Edebiyat	Genel	Top.
TÜRKÇE	Doktora	1	-	1	2	1	-	-	3	1	3	-	12
	Y.Lisans	2-2*	2	6-3*	4-1*	2	1-5*	2	2-2*	2-4*	5-7*	-	52
	Kitap	-	2/2"	2	2/1"	2	7/1"	-	2"	8*	4	9/2"	44
	Makale	3	1"	13/2"	11/1*	3	19/1*/4"	2/3"	4/1*/1"	13/4*	25/4"	18/1"	134
	Tebliğ	5	-	12	5	2	9	3	1	7	4	6	54
ARAPÇA	Doktora	2*	-	4*	1	-	-	-	1*	-	-	-	8
	Y.Lisans	1-14*	-	1/1*	1	-	-	-	2-2*	-	-	-	22
	Kitap	4*	3*	1/5*	1/6*	1*	1*	-	14*	1	4*	3*	44
	Makale	3/3*	3*	1/4*	5*	1*	-	-	6/35*	1	-	2/3*	67
	Tebliğ	2	1	1	-	-	-	-	-	-	-	1	5
Toplam	42	14	57	41	12	48	10	76	41	56	45	442	

Yukarıdaki tabloda Kemalpaşazâde'ye dair yapılan çalışmalar ilk sütunla dillerine ayrılmaktadır. Diğer yabancı dillerdeki çalışmalar sayıca yeterli olmadıkları için grafiğe dâhil edilmemiştir. Türkçe ve Arapça olarak hazırlanan eserler ikinci sütunla doktora, yüksek lisans, kitap, makale ve tebliğ olarak beşe ayrılmıştır. Burada da belirli bir alana girmediği için ansiklopedi maddeleri dışarıda bırakılmıştır. Sondaki sütun ise bu türlerde kaleme alınan toplam çalışma sayısını ifade etmektedir. Son olarak tablodaki en üst satır, çalışmaların hangi bilimsel disiplinde hazırlandığını; en alt satır da bu disiplinlerdeki toplam çalışma miktarını göstermektedir.

Çalışmalar, hazırlandıkları bilim dalları esas alınarak sınıflandırılmıştır. Buna karşın herhangi bir disipline ait olmayan eserler, "Genel" şeklinde ayrı bir bölüm açma zorunluluğu doğurmuştur. Bu kısımda Kemalpaşazâde'nin hayatı ve eserleri hakkında genel bilgi veren yayınlar, eserlerine dair bibliyografik metinler, toplu tahkik çalışmaları ve terimler sözlüğü yer almaktadır. Tabloya ilişkin değinilmesi gereken son iki husus ise yıldız ve tırnak işaretleridir. Tablodaki yıldız işaretleri (*) tahkik çalışmalarını ifade etmek için kullanılmıştır. (Yıldız işareti kitaplar söz konusu olduğunda neşirlerleri de belirtmektedir.) Tırnak işaretleri ise (") tercüme çalışmalarını göstermektedir.

Türkçe literatür incelendiğinde doktora tezlerinin belirli bir alanda yoğunlaşmayıp çeşitli bilim dallarına yayıldıkları görülmektedir. Çalışmaların geniş bir perspektife dağılmasının nedeni de zikredildiği üzere Kemalpaşazâde'nin neredeyse her alana dair gerek kitap gerek risale türü teliflerinin bulunmasıdır. Tezlerin yıllara göre dağılımları söz konusu olduğunda genellikle geçmiş dönemde yapıldıkları; yakın zamanda tamamlanmış bir doktora çalışmasının bulunmadığı görülmektedir. Zira Kemalpaşazâde'ye ilişkin en son doktora tezi 2010 yılında tamamlanmıştır. Yüksek lisans düzeyinde ise tespit edilen 52 tezin yaklaşık yarısı (24) tahkik çalışmasıdır. Yapılan tezlerden hareketle görülmektedir ki Kemalpaşazâde yüksek lisans düzeyinde hala çalışmaya devam eden canlı bir konu olarak yerini korumaktadır. Nitekim son beş yılda Kemalpaşazâde üzerine toplam on sekiz yüksek lisans tezi tamamlanmış olup yeni tezler de yazılmaya devam etmektedir.

Kemalpaşazâde'ye ilişkin yazılan kitapların (44) bir kısmını yayımlanmış doktora tezleri bir kısmını Kemalpaşazâde'yi genel hatlarıyla tanıtan küçük hacimli kitaplar oluşturmaktadır. Kalanlar ise felsefe ve tarih alanlarına yoğunlaşmıştır. Bu noktada dikkat çeken husus, tarih alanındaki tüm kitapların neşir veya tahkik hüviyetinde oluşudur. Bunun sebebi, Kemalpaşazâde'nin on ciltlik bir tarih eseri kaleme almış olması ve çeşitli araştırmacıların bu eseri cilt cilt -veya metnin aslına uygun olarak *defter defter-* yayımlamalarıdır. Kemalpaşazâde'nin on cilt olan bu tarih kitabının beşinci cildinin kayıp olduğu ve hiçbir nüshasına ulaşamadığı burada belirtilebilir. Ayrıca farklı araştırmacılar tarafından neşredilen ve dağınık halde bulunan söz konusu çalışmaların tek bir yayınevi tarafından gözden geçirilerek tekrar seri halinde yayımlanması gerektiğine de işaret edilmelidir. Makalelere gelindiğinde, Arapça makalelerde yoğunluk tefsir ve belağat alanlarındayken Türk akademisinde neredeyse en az yoğunluk -makale özelinde- bu alanlarda olmuştur.

Tebliğler söz konusu olduğunda bunların bir kısmı Kemalpaşazâde için tertip edilen sempozyumda, bir kısmı da Tokatlı bir âlim olması hasebiyle Tokat iline dair düzenlenen sempozyumlarda sunulmuş metinlerdir. Bu sempozyumların ilki 1985 yılında Tokat şehrinde "Şeyhülislam İbn Kemâl Sempozyumu" başlığıyla

gerçekleşmiştir. Mezkûr sempozyumda yirmi bir tebliğ sunulmuştur. Türkçe toplam tebliğ sayısı düşünüldüğünde (54) bunun takribî yarısının bu sempozyumda üretildiği görülmektedir. Bununla beraber sempozyum vesilesiyle Kemalpaşazâde üzerine yapılan çalışmalarda büyük bir yükseliş olmuştur. Söz gelimi 1985 yılına kadar tespit edilen toplam çalışma sayısının (42) yarısı sırf bu sempozyumda üretilmiştir. Yayımlanan tebliğlerin -muhtemelen henüz bir birikim oluşmadığı için- yüzeysel kaldığı söylenebilse de sempozyumların belirli bir konuya ilginin oluşturulması ve konunun çeşitli yönlerden çalışılmasını sağlaması bakımından önemli olduğu görülmektedir.

Neşir ve tahkik çalışmalarına gelince, bir âlimin eserlerinin tahkik edilmesi, araştırmacıları o ismi anlamaya bir adım daha yaklaştırmaktadır. Bu meyanda Kemalpaşazâde'nin eserlerine yapılan neşir ve tahkik çalışmaları onu anlama noktasında önem kazanmaktadır. Dikkate değer bir isim olması sebebiyle Kemalpaşazâde'ye dair neşir çalışmaları çok erken tarihlerde başlamıştır. Söz gelimi ona dair tespit edilen ilk neşir çalışması 1848 tarihlidir. Bunun yanında 1900'lü yıllara kadar on iki eseri tahkike yahut neşre konu olmuştur. Bunlardan en meşhur olanı Ahmet Cevdet tarafından hazırlanan *Resâil-i İbn Kemâl*'dir. Nitekim o, Kemalpaşazâde'nin 36 risalesini iki cilt halinde 19. yüzyılın sonunda neşretmiş ve okuyucuların istifadesine sunmuştur. Neşir ve tahkik çalışmalarının önemi Ahmet Cevdet'in eseri üzerinden rahatlıkla incelenebilir. Eserdeki hadis şerhine (Salih Özer), mucizenin hakikatine (H. İ.Bulut; Recep Demir), içkinin haramlığına (Ö. F. Habergitiren) ve Farsçanın faziletine (İsmail Bayer) dair risaleleri merkeze alan makale çalışmaları yapılmıştır. Bu itibarla zikri geçen makalelerin ortaya çıkmasını sağlaması yönüyle neşir ve tahkik çalışmalarının, gelecekteki çalışmalara önyak olduğu zikredilebilir. Literatürde Kemalpaşazâde üzerine yapılan tahkik çalışmalarının yeni araştırmaların önünü açtığına dair daha pek çok örnek bulunmaktadır.

Arapça literatür göz önüne alındığında doktora seviyesinde sekiz tez tamamlandığı, bunların da yedisinin tahkik çalışması olduğu görülmektedir. Tahkik olmayan tek çalışma da risalelerinden hareketle Kemalpaşazâde'nin kelâmî görüşlerini sistematik bir biçimde okuyucuya sunmaya çalışan Seyit Bahçivan'a aittir. İleride de görüleceği üzere Arapça çalışmaların büyük kısmı tahkik konusuna yoğunlaşmıştır. Yüksek lisans düzeyindeki 22 tezin de 17 tanesi Kemalpaşazâde'nin risâle veya eserlerinin tahkikini içermektedir. Yüksek lisans tezleri özelinde tefsir, en çok çalışmanın bulunduğu ilim dalıdır. Tefsir alanındaki tez sayısı 15 olup araştırmacılar sure sure risaleleri tahkik etmişlerdir. Türkiye'den farklı olarak Arapça literatürde tezlerin 90'lı yıllarda yoğunlaştığı görülmektedir. Söz gelimi Kemalpaşazâde -zikredildiği üzere- Türkiye'de yüksek lisans aşamasında canlılığını korumaya devam ederken geçmiş on yıl içerisinde -tespit edildiği kadarıyla- Arapça

kaleme alınmış iki tane tez bulunmaktadır. Kaldı ki bunlardan biri de Yalova'da tamamlanmıştır. Bu itibarla Arapça tezler söz konusu olduğunda Kemalpaşazâde'ye olan ilginin azaldığı gözlemlenmektedir. Makaleler özelinde de 54'ü tahkik çalışması olan 67 makalenin 41'ini belâgat alanındaki yayınlar teşkil etmektedir. Buradan hareketle belâgat alanındaki yoğunluğun Arap araştırmacıların Arapça diline dair ilgisinden kaynaklandığı ve bu bağlamda Kemalpaşazâde'nin risalelerini öne çıkardıkları düşünülebilir.

Ortaya çıkan literatürde en az çalışılan alanlar hadis ve tasavvuf olmuştur. Hadis ilmi özelinde bu durumun nedeni, müellifin hadis ilmine dair müstakil risalelerinin sayısının az olmasıdır. Zira Kemalpaşazâde bazı hadislerin şerhi ve kırk hadis çalışması dışında hadis alanına kayda değer pek fazla katkıda bulunmamıştır. Yapılan çalışmalar da genellikle onun kırk hadis risalelerini merkeze alarak oluşturulmuştur. Tasavvuf alanındaki araştırmalar da onun sûfî gruplar ve İbn Arabî'ye dair verdiği fetvalarından hareketle inşa edilmiştir. Arap araştırmacıların tasavvuf alanında hiç çalışmaları olmadığı gibi 41 tarih çalışmasından da yalnızca iki tanesi onlara aittir. *Tevârih-i Âl-i Osman*, Osmanlı tarihini anlattığı için araştırmacıların ilgisini çekmemiş olabilir.

Eldeki bulgulardan hareketle genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, Kemalpaşazâde üzerine yapılan çalışmaların zamanla evrildikleri yön şu şekildedir: Genellikle ilk çalışmalar Kemalpaşazâde'nin biyografisini içeren kısa metinler olmuştur. Ayrıca Kemalpaşazâde'nin eser ve risalelerini tespit amacıyla da pek çok çalışma yapılmıştır. Nihat Atsız, müellifin eserlerini kütüphane kataloglarıyla birlikte yayımlamıştır. Bunun yanına Cemil el-Azm 1326/1908'de Beyrut'ta basılan '*Ukûdü'l-cevher* adlı eserinde Kemalpaşazâde'ye ait risaleleri sıralamıştır. Bu çerçevede tahkik ve neşir haricinde yapılan ilk çalışmalar, genellikle küçük hacimli onu tanıtıcı nitelikte ve eserlerini tespiti yönelik olmuştur. Akabinde araştırmalar eserlerinin tahkikine yönelmiştir. Bu durum özellikle yüksek lisans çalışmalarında görülmektedir. Burada öncesinde tahkik edilen çalışmaların yeniden tahkik edilmesine de sıklıkla rastlanmaktadır. Söz gelimi Kemalpaşazâde'nin *Değâyiku'l-ğakâyık* adlı eseri farklı zamanlarda üç kere çalışılmıştır. Sonrasında araştırmalar, tahkik edilen metinler üzerine yapılmaya başlanmış ve devamında da karşılaştırmalı çalışmalarla devam etmiştir. Ancak araştırmaların zamanla evrildikleri yön bağlamında zikredilen bu süreç bir genelleme olup kesin bir iddia taşımamaktadır. Zira Kemalpaşazâde'nin eserleri her zaman için tahkik edilmeye devam etmiştir ve etmektedir.

İncelendiği üzere tahkik ve tercüme yeni ve dakik çalışmalara vesile olmaları itibarıyla değerli olmakla birlikte boş bir çabaya da dönüşmemeleri gerekmektedir. Zira hem Türk hem de Arap araştırmacılar aynı eserleri tahkik ve tercüme etme hatasına düşmüşlerdir. Bu durumun önlenmesi günümüz şartlarında kolaylıkla

aşılabilir bir engeldir aslında. Söz gelimi İSAM veya herhangi bir site bünyesinde açılacak bir veritabanı üzerinden araştırmacılar tahkik veya tercüme ettikleri/edecekleri eserleri girseler ve gidişata göre güncelleseler tekrara düşen çalışmalar büyük ölçüde azalır ve alanda yapılan çalışmalar noktasında haberleşme imkânı artmış olur.

Son tahlilde literatür incelendiğinde Arapça çalışmaların tefsir ve belâgat ilimlerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Söz konusu çalışmaların çoğunluğunu da tahkik çalışmaları oluşturmaktadır. Bununla birlikte Türkçe literatürde edebiyat, tarih, felsefe, İslam hukuku gibi alanlarda da pek çok çalışmanın yapıldığı ve alanlar arası daha eşit bir dağılımın bulunduğu gözlemlenmektedir. Literatürdeki çalışmaların her birinin aynı nitelikte olmadığı kabul edilmekle beraber - Kemalpaşazâde gibi- her bir Osmanlı âlimi için bu kadar belki daha fazla çalışma yapılmalıdır ki İslâm düşünce geleneğinin “kopuk halkası” olan Osmanlı dönemi de bir nebze olsun aydınlatılabilir ve tevârüs eden ilmî birikim kesintisiz bir biçimde günümüze kadar getirilebilir.

KAYNAKÇA

- Alak, Musa. *Kemalpaşazâde'nin Şerhu Tağyîri'l-Miftâh Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.
- Atsız, Nihal. "Kemalpaşa-Oğlu'nun Eserleri". *Şarkiyat Mecmuası* 6 (1966), 71-112.
- Atsız, Nihal. "Kemalpaşa-Oğlu'nun Eserleri". *Şarkiyat Mecmuası* 7 (1972), 83-135.
- Demir, Halis – Çatılı, Kemal. "İbn Kemal Üzerine Yapılan İlmî Çalışmalar". *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 7/1 (2019), 151-178.
- Kemalpaşazâde, Ahmed Şemseddin. *Mecmû'u resâili'l-'allâme İbn Kemâl Bâşâ*. thk. Hamza el-Bekrî vd. İstanbul: Dârü'l-Lübâb, 2018.
- Öçal, Şamil. *Kemal Paşazâde'nin Felsefi ve Kelâmî Görüşleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1998.
- Saraç, M. Yekta. *Şeyhülislam Kemal Paşazâde: Hayatı, Şahsiyet, ve Bazı Şiirleri*. İstanbul: Risale Yayınları, 1995.
- Sarıkaya, Muammer. *Kemal Paşa-zâde'nin Yabancı Kelimelerin Arapçalaştırılması ve Dil Hataları Konusunda İzlediği Yöntem*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004.